ȘERBAN CIOCULESCU

CORESPONDENȚA DINTRE I. L. CARAGIALE ȘI PAUL ZARIFOPOL (1905—1912)

BUCUREȘTI
FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»
39, Bulevardul Lascar Catargi, 39
1 9 3 5

www.dacoromanica.ro

CORESPONDENȚA DINTRE I. L. CARAGIALE ȘI PAUL ZARIFOPOL (1905—1912)

www.dacoromanica.ro

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE PE HÂRTIE VIDALON VÂRGATĂ, DOUĂZECI ȘI CINCI DE EXEMPLARE NEPUSE ÎN COMERȚ, NUMEROTATE DELA 1 LA 25

www.dacoromanica.ro

I

Sunt în literatura noastră prietenii celebre, imortalizate prin corespondențe epistolare, dar nu și sufletești, asupra unor teme convenite și destinate pe calea tiparului, publicului celui mare. Așa a fost prietenia dintre Caragiale și Vlahuță, atestată de tablele de materii ale operelor respective și de unele fotografii difuzate prin democratice cartoline postale, unde se mai alătura, dacă nu mă înșel, expresiva figură a lui Delavrancea. De-ar fi să ne întrebăm însă despre substratul de trăsături morale comune, explicative ale istoricelor amiciții literare, rezultatul cercetării ar fi de-a dreptul dizolvant. In acest triunghi, Caragiale-Vlahuță-Delavrancea, laturile sunt inegale. Metafora, din domeniul geometriei plane, e firește superficială, de oarece reduce la o singură dimensiune complexitatea personalității, mai bine suggerată prin combinațiile variate de planuri ale geometriei spațiale. Așa dar, la o atentă examinare structurală, în prieteniile mai sus pomenite, factorul coagulator este simplu cronologic, unitatea de generație, camaraderia de serie, leatul scriitoricesc, — ca principiu de aliniere solidară contra înaintașilor și mai apoi a urmașilor. Dedesuptul fraternizării de asemenea natură, zac ireductibil disonanțele temperamentale și rezervele mintale, ca valurile neîmpăcate ale străfundurilor marine, sub calmul pașnic al păturii imobile.

Deosebit de rare se vădesc, înlăuntrul uneia și aceleiași generații, prieteniile cimentate pe similitudine caracterologică. Știm, pe de altă parte, teoria care construește pe complementele sufletești, explicând legăturile altmintèri inexplicabile, dintre temperamente funciar deosebite. Trecem peste această construcție sau ipoteză, mai adesea arbitrară. In ceea ce privește prieteniile

www.dacoromanica.ro

de vârste nepotrivite, între bătrâni şi tineri, docilitatea de fonograf a celor din urmă se acomodează perfect cu disparitatea de gusturi şi înclinări spirituale. Minunate sunt aceste legături numai când au la temelie o reciprocitate de activităţi spirituale şi o corespondenţă intimă, temperamentală. Cu atât mai de preţ ne apar, când agerimea celui mai tânăr serveşte ca excitant al unei gândiri, deprinse cu reflexe şi abitudini intelectuale. Oricât de originală a fost personalitatea lui Caragiale, formaţia ei s'a încheiat destul de timpuriu. Dela o anumită epocă, maestrul moralist reacţionează oarecum identic faţă de o serie de fenomene. După vârsta de cincizeci de ani, inteligenţa sa mobilă nu somnolează, negreşit, dar se supune unor deprinderi, cristalizate în exclamări, interjecţii şi apostrofe inveterate. Succesul conversaţiei sale, sau mai bine zis al monologului său imperialist, e asigurat înaintea oricărei galerii de auditori, cuceriţi fluidului personal, dela prima apariţie.

Când l-a cunoscut pe Zarifopol, Caragiale reprezenta un soi legendar de Nastratin Hogea românesc. Dela simplul calambur, nu totdeauna de calitate, până la sarcasmul şfichiuitor, de caracter, trecând şi prin bufoneria enormă, el istovea portativul întreg al umorului. Ca ginere al lui Gherea, — vechi prieten al lui Caragiale, — Zarifopol a putut dobândi repede încrederea acestuia. Prin mobilitatea intelectuală, prin incisivitatea analitică, prin criticismul disociativ, prin tendinţa de frondă, prin irespectul faţă de *idola tribus*, tânărul Paul Zarifopol a izbutit de bună seamă a seduce spiritul circumspect al maestrului, care nu era prea dificil în ceea ce priveşte galeria sa, dar nici nu-şi încredinţa prietenia intimă prea lesne. Circumstanţa domiciliară a favorizat legăturile lor în măsură egală, ca şi necesitatea societăţii, imperioasă pentru Caragiale.

Caragiale se retrăsese cu familia la Berlin, ca într'un benevol şi ostentativ exil, a cărui « franzelă » o gusta cu delicii. In acelaşi timp, Zarifopol, proaspăt doctor în filologie romanică, era instalat cu soţia sa la Lipsca. Vecinătatea s'a menţinut până la moartea subită a lui Caragiale, întâmplată în Iunie 1912. Primele misive datează din Mai 1905. Corespondenţa durează neîntrerupt, până aproape în preziua decesului neaşteptat.

www.dacoromanica.ro

Paul Zarifopol a păstrat cu sfințenie tot ce pleca dela ilustrul său prieten: cărți de vizită, bilețele, cărți poștale, scrisori și telegrame, toate la un loc în număr de 415 (patru sute cincisprezece). Mai puțin păstrător, Caragiale a pus de o parte un număr de scrisori și cărți poștale, ce nu trec de 44 (patruzeci și patru). Dacă am calcula în medie, își scriau câte o carte poștală pe săptămână. In realitate, succesiunea corespondenței e neregulată. Câte odată întâlnim două cărți poștale în aceeași zi, sau trei, patru cărți poștale consecutive, dela o zi la alta. Tonul corespondenței e deosebit de cordial. Cu toată deosebirea de vârstă (Caragiale avea în 1905, 53 de ani, Zarifopol 30), cu toată derivația prieteniei, prin mijlocirea lui Gherea, părintele d-nei Zarifopol, Caragiale nu-și însușește un ascendent bătrânesc sau oarecum părintesc. El îl numește pe Zarifopol: Domnule Doctor sau Herr Doctor, către sfârșit Herr Doktor, iar acesta îi răspunde, ca unuia ce a fost directorul Teatrului Național din București sau, cine știe! conducătorul întreprinderilor faimoase pe vremuri: Herr Direktor. Doamnele respective sunt Frau Doctor și Frau Direktor. Zarifopol se folosește în mod ales de singularul de politeță, *dumneata*, în locul pluralului prea ceremonios *dumneavoastră*, care, se vede, nu era pe gustul corespondentului său.

Uneori, Caragiale îi scrie: Drăgușule, sau Paul, sau coane Păvălucă, ori o numește pe d-na Zarifopol, cunoscută din casa lui Gherea, Fanny. Obișnuitul Herr Doctor și Scumpe Domnule Doctor, e însoțit de formule finale deosebit de călduroase: « dela toți la toți multe salutări » sau « viele Grüsse », « ergebenst » sau « ganz ergebenst », « din tot sufletul al vostru prieten », « tout à vous de coeur », « devotat », « devotatisim », « al d-tale prietin doritor », « cu frățească dragoste » ș. a. m. d. Neceremonios și neprotocolar, într'un fel firesc, descheiat, Caragiale e totuși în stilul epocii, care respinge tutuiala.

Cordialitatea și afabilitatea deosebită se constată dela primele scrisori, iar nu treptat, pe măsura consolidării amiciției. Caragiale își dăruise prietenia fără mofturi în vederea prestigiului, cu o intuiție exactă a omului căruia îi încredința simpatia nelimitată.

Corespondența Caragiale-Zarifopol păstrează, din punctul de vedere cantitativ, un aspect inegal. Este stufoasă, privitor la

www.dacoromanica.ro

Caragiale, de vreme ce nu s'a pierdut nici un peticel de hârtie, acoperit de scrisul său. Este prea puţină, relativă la Zarifopol, pentru că nu ne-a rămas decât a noua sau a zecea parte din misivele sale. Din punctul de vedere al calităţii, cine ar privi peste vraful de cărţi poştale, ce constitue masa corespondenţei, ar avea dela prima vedere o impresie decepţionată. Ce importanţă poate avea o asemenea firimitură? şi-ar putea spune orîcine, relativ la cadrul neîncăpător al cărţii poştale, instrument de grăbită comunicare, de comod dar nesubstanţial mesaj? E suficient însă a privi mai de aproape, ca impresia dintâi să se spulbere.

Puţin numeroase sunt cărţile poştale, din numărul total de 339, care expediază, fie o felicitare, fie o chestiune de mic interes. Cele mai multe sunt adevărate scrisori, condensate cu o migală de artist caligraf, pe un spaţiu de un lat de palmă, adesea îndoit prin trecerea pe cealaltă faţă. Litera de multe ori e strict milimetrică, într'adevăr de înălţimea unui milimetru; uneori desfide citirea nemijlocită cu ochiul liber. Nu fără dreptate şi-a spus cândva Caragiale: «Moş Virgulă», cu mult înainte de lansarea tipului din «Nouvelles littéraires», monsieur Virgule (vezi «Precursori» de d. Octavian Goga, în edit. «Cultura Naţională», articolul: «A murit Caragiale»). Caragiale scria o carte poştală cu acelaşi scrupul formal ca o pagină de literatură. Nici o virgulă în plus, nici o virgulă mai puţin. Ortografia impecabilă, cu semne grafice azi în parte desuete, etimologice. Nici o ştersătură — ceea ce ne face a crede în folosirea conceptului, înaintea transcrierii pe curat — cel mult trimiteri marginale, asociative sau acoperirea unei părţi din recto cu adaosuri ce i s'au ivit în minte, ulterior. O singură omisiune obişnuită e aceea a datei, pe care o putem reconstrui de nouă ori din zece, după stampila poştală germană, foarte clară. Când i se întâmpla lui Caragiale să scrie la repezeală, fără ciornă, din agitaţie sau obosea'ă, scrisul său e înclinat spre dreapta şi uşor dezordonat: numai o dată sau de două ori am întâlnit o astfel de repercusiune grafică, pe care şi-o scuză în notă:

«Iată după caligrafia mea, în ce stare de nervozitate m'a pus obligaţia de a-mi revedea patria» (c. p. dela 25 Septemvrie 1907);

www.dacoromanica.ro

sau:

« La 4, azi dimineață m'am culcat. Scuză caligrafia » (c. p. dela 22 Mai 1906).

Fiecare carte poștală a sa, altminteri, e un mic giuvaier de scris ordonat, egal, rotund, parcă trasat cu o infinit delicată peniță rondă, dar mai probabil obținut cu penița subțire și ascuțită întoarsă spre stânga. Grafia face bucuria profanilor, prin armonia și frumusețea ei; grafologii vor fi distingând stăpînire de sine, calcul, artificiu.

Intr'o carte poștală, Caragiale sare dela un subiect la altul, cu o familiaritate suverană: meteorologie, buletin de sănătate, informație literare, politică, muzicală, cu un pic de sare permanentă pe vârful peniței: glumă, calambur, stâlcire de cuvinte, pastișe ardelenească sau moldovenească, parodie, emfază sau solemnitate prefăcută, candoare vicleană, etc.

Cercetarea din afară a corespondenței e dintru început lacunară. Scrisorile schimbate între Caragiale și Zarifopol sunt un simplu *intermezzo* între două întrevederi. Ei se vedeau foarte des, sub pretextul frecventării de concerte, sau al vizitelor familiale, precedate sau urmate de confortabile ședințe de taifas, acasă ori la berărie. Caragiale suporta greu singurătatea. Tip elocutor, puțin familiarizat cu limba germană, căutător veșnic de tovărășii românești, vizitat la intervale prea rare de prieteni din țară, era foarte bucuros de vecinătatea menajului Zarifopol.

Multe dintre cărțile poștale sau telegrame pun stăruitor la cale petreceri comune, cu amănunțirea precisă a orei și locului de întâlnire. Aci ca și în scrisul său, Caragiale aduce un spirit de exactitate și o înclinare către amănunt, surprinzătoare. Notează ora plecării și a sosirii trenurilor, eventualitatea apucării unuia sau a altuia, trimite mersuri de tren, transcrise de mână, iar când este vorba de a însemna caracterul festiv al unei primiri, se ostenește să iasă musafirului înainte, fie la gară, fie la o stație mai depărtată, ca la întâmpinarea unui ambasador. Curtoazia sa, care întrece orice închipuire, însoțită de onctuozități verbale delicioase, amintește locuția: — Ce vă poftiți ca grecii la pușcărie? Ne închipuiam într'adevăr mai curând un Caragiale boem, distras în ceasuri lungi de inactivitate sau absorbit

www.dacoromanica.ro

de interminabile discuţii, uituc, absent, în genul lui Eminescu, dela îndatoririle sociale. Va fi fost poate aşa, cândva, în prima tinereţe. Dar în epoca noastră, dintre 1905 şi 1912, este tocmai contrariul tipului de boem, un familist bine pus pe roţi, un prieten care nu scapă o onomastică, o aniversare, o dată convenită, un prilej de a însemna meticulozitatea sa în cele sociale. Este un burghez confortabil, «gemütlich», cum spun nemţii, bine instalat în domesticitatea sa, plictisit de intemperii, amator de viaţă comodă în toate ceasurile zilei şi anotimpurile anului, egoist poate, epicureu de sigur, însă excelent camarad, neîntrecut prieten, săritor, atent, ca nimeni altul. A uitat de o onomastică? Se grăbeşte să se scuze, în 48 de ore. Nu i s'a întâmplat decât o dată, în răstimpul prieteniei cu familia Zarifopol. Apoi, nu trece săptămână, dacă n'a primit raport de sănătate sau semn de viaţă, să nu scrie cel dintâi, ca să admonesteze dulce şi să îndemne la un ritm de relaţii, egal şi susţinut. Nu că Zarifopol ar fi fost, cum s'ar spune, în contratimp, dar prins de bibliotecă, de lecturi speciale, de lucrări, e mai puţin disponibil. Iniţiativa nu îi e totdeauna îngăduită, pentru partide de petreceri sau raite în lăuntrul ţării.

«...Imi promiţi că vei veni zilele astea la Berlin «dacă voiu avea poftă într'o zi de palavre». Mă rog să poftesti: când n'am eu poftă de palavre, mai ales *soprafine* — cum e cazul să zicem».

I se naşte lui Zarifopol un copil? Caragiale expediază o telegramă, apoi o cartă poştală. Pruncul devine prietenul său, ca şi tatăl. Unul e conul Păvălucă, celalt Păvăluţică. Intr'un loc îi adresează «o specială strângere de mână junelui *său* amic Pipifax» (c. p. 15 Iulie 1910). Zarifopol nu a avut grija să legalizeze în termen util actele de naştere ale copiilor săi şi se interesează care e situaţia lor la majorat. Răspunsul e o adevărată consultaţie juridică, îndesată pe cele două feţe ale unei ilustrate (16 August 1906). Când e cineva bolnav în familia Zarifopol, sfaturile sunt oferite cu o experienţă de vechi *pater familias*, şi ar echivala cu o consultaţie medicală, dacă n'ar fi oarecum prea empirice. La moartea mamei lui Zarifopol (acesta plecase din timp în ţară), Caragiale trimite o telegramă şi o foarte călduroasă scrisoare de condoleanţe, urmată de preţioase sfaturi sanitare şi

www.dacoromanica.ro

economice (27 Martie, fără însemnarea anului, care este, după pecetea unei telegrame, 1906) și în alte două zile succesive, câte o telegramă liniștitoare despre familia rămasă la Lipsca. Care alt scriitor ar mai atinge un asemenea grad de atenție și îndatorire prietenească? Un colț de afectivitate se destăinuește, spre a umaniza masca de sarcasm sau zeflemea, încrustată în conștiința cititorilor neavertizați.

Nimeni nu era mai indicat decât regretatul Zarifopol, să scrie un studiu adâncit despre această corespondență. Cu discreția sa bine cunoscută, e puțin probabil să se fi determinat la așa ceva. In ultimul timp începuse a face un triaj, în vederea publicării unei părți numai în corpul ediției Caragiale, pe care o redacta magistral la « Cultura Națională ». De bună seamă alegerea sa urma să fie foarte strictă, deoarece nu prețuia sondările prea indiscrete în intimitatea vieții și a cugetului scriitorilor. S'a remarcat de sigur rarisima sobrietate a sa în pomenirea raporturilor de prietenie cu Caragiale. Un altul și-ar fi făcut din ele un panaș, le-ar fi plastronat cu ostentație. Zarifopol abia dacă s'a folosit de câteva ori în prefețele și notele ediției sale de relatări verbale sau epistolare, relativ la meșteșugul caragelian. Prin bunăvoința d-nei Ștefania Zarifopol, văduva strălucitului eseist, căreia îi aduc aci mulțumiri recunoscătoare, s'a îngăduit cercetarea și spicuirea acesteine prețuite corespondențe.

Ceea ce lipsește cercetătorului obiectiv al acestor scrisori, — și de aceea întreprinderea noastră se socotește precară — este cunoașterea contemporană, scenică, de *visu* și de *auditu*, a celor două persoane epistolare, față în față. Cum am ști numai, după *intermezzo*, ce a fost simfonia unei prietenii, armonizate prin note sufletești așa de consonante? Corespondența ne redă două tipuri înrudite de scriitori, realizați în scris, sub specia epistolară, la egală intensitate. Mai târziu, Zarifopol va pune o frână strânsă stilului oral, va strangula în scris fraza vorbită. Deocamdată, în scrisorile sale, e numai petulanță, numai vervă, cu o transpunere desăvârșită a tonului vorbitor. Am fi preferat însă o proporție răsturnată în favoarea scrisorilor, majorate de cărțile poștale (35 și 9). Se înțelege ce nepotrivit e spațiul ne-

www.dacoromanica.ro

forţat al cărţii poştale pentru a capta cursul viu al conversaţiei, cu capriciile şi variaţiile ce-i fac savoarea.

Din puţinele misive rămase, rezultă totuşi cu toată limpezimea că Zarifopol a fost excitantul cel mai activ pe care l-a întâlnit vreodată Caragiale, în decursul numeroaselor sale amiciţii. O gândire originală, depărtată de tipare, capabilă de interpretări personale, de disocieri surprinzătoare, de asocieri neprevăzute, s'a afirmat scepticului Caragiale ca o realitate indiscutabilă. Abia debarcat în Germania şi scăpat din cercul de « gogomani », a întâlnit în Zarifopol o minte de ascuţimea şi mlădierea propriei sale inteligenţe, un tovarăş încântător, cu numeroase afinităţi de idei, cu repulsiuni comune, cu un simţ similar al comicului. Prietenia lor s'a realizat de sigur în conversaţii active, în care Caragiale se deprindea să asculte, spre a prinde la rândul său câte ceva din zestrea de cultură şi de inteligenţă a tânărului său prieten.

Păstrăm câteva elogii scrise, în care Caragiale formulează fericit specificul inteligenţei lui Zarifopol, cu agrementul onctuos al complimentului.

« La scrisoarea d-tale din Lipsca, nu pot deocamdată răspunde altceva decât că mi-a făcut o nespusă mulţumire. Luminoasa d-tale metodă de critică, pe lângă adânca pricepere şi covârşitoarea putere de analiză — calităţi datorite unei înalte educaţiuni intelectuale — mai denunţă şi acele, şi mai rare, calităţi ce nu se pot căpăta, ci se posedă — calităţi ale spiritului de elită şi ale talentului: dragostea caldă de artă şi entusiasmul de frumos, fără posibilă amăgire şi pornirea lor. De aceea, recitind adesea rândurile d-tale, am, fără teamă de vanitate, momente de orgoliu. Când am câştigat sufrajele unui eminent critic, atât de frumos şi de solemn exprimate, încetez a mai mă 'ndoi de mica însemnătate a trudei mele. Astfel, felicitându-mă c'am putut câştiga amiciţia şi stima unui bărbat ca d-ta, îţi mulţumesc cordial că (lucru de care nu prea am fost resfăţat în cariera mea) nu esitezi a mi le manifesta cu atâta prietenească generositate ».

Datat 1 Iulie 1906, e un răspuns la o scrisoare, ce se referă probabil la o pastişe a *Tricolorului* lui Alecsandri. Cu puţin timp înainte, mulţumea în termeni similari pentru adeziunea obţinută

www.dacoromanica.ro

— pare-se — prin versurile ocazionate de un duel între doi avocați armeni din Focșani:

« Aprobarea d-tale pentru modestul meu talent liric m'a atins până 'n suflet. Iată, mi-am zis, un critic în adevăr modern, pe cât de luminat pe atâta de imparțial. Numai cine înțelege asta așa de adânc poate fi un judecător autorizat în materie. Mă măgulesc dar că am putut obține sufrajele unei așa de incontestabile autorități ». (Fără dată, plicul cu stampila dela 14 Mai 1906).

Mai puțin onctuoasă și sunând mai sincer, prin urmare, e scrisoarea de mai jos:

« Stimate domnule Doctor, nu prea crede dumneata pe meșteșugar, că-i este indiferentă judecata orișicui; afirmația asta este un fel de mângâiere ce-și face el a priori pentru eventuala indiferență din partea lumii lui. Dimpotrivă, să crezi că-i pasă foarte mult de judecata aceea, mai ales când își cunoaște bine mușteriul; și dovada este că, poate, de demult, dela « Junimea » încoace (Dumnezeu să-l odihnească pe bunul meu mușteriu de odinioară, Conul Vasilică Pogor !), n'am mai simțit atâta bucurie ca meșteșugar, câtă mi-a făcut carta d-tale despre « Partea Poetului ».

« Iți mulțumesc din suflet, și sper să pot vreodată iar merita câteva rânduri așa de bune din partea dumitale, care știu ce fel de mușteriu ești, și căruia rămân

devotat cârpaciu literar
practicant
daco-român
Caragiale. »

(Fără dată, stampila dela 8 Aprilie 1909).

Caragiale divulgă psihologia scriitorului, care își face din indiferență o pavăză de carton contra judecăților negative. In Zarifopol, a întâlnit un fin apreciator literar, căruia avea să-i supună toate producțiile sale literare din acea vreme.

Cât despre scrisorile și cărțile poștale ale lui Caragiale, redactate cu atâta minuție caligrafică, reproducerile numeroase de care îmi propun a uza, vădesc o expansivitate interzisă scrisului

www.dacoromanica.ro

său literar şi o comunicativitate amicală ce lipseşte în corespondenţele sale oficioase, destinate publicităţii. Acesta este rarul preţ documentar al corespondenţei sale cu Paul Zarifopol.

Câteva preocupări constante se cuvin izolate distinctiv: meteorologică, melomană şi tabietlie.

* * *

Caragiale a sperat, de bună seamă, hotărîndu-se a gusta din « franzoala surgunului » (c. p. dela 26 Oct. 1906), să se sustragă nu numai climatului moral al patriei, dar şi climei fizice. Din scrisorile sale reiese un fel de groază faţă de excesele climei continentale. In Germania, cu deosebirea limitelor atinse de ger sau de arşiţă, nu a fost scutit de rigorile unei clime capricioase. Corespondenţa sa capătă un aspect constant de buletin meteorologic. S'ar spune că într'însul se ascundea o hipersensibilitate, prin care lua atingere cu variaţiile timpului, că dispoziţia sa morală era în funcţie de alternanţele meteorologice. Ironie a soartei ! acest ins excepţional nu simţea natura decât în reproduceri fotografice, grosolan colorate, şi spunea arţăgos, arătându-şi fruntea: « natura e aci ». Inchis frumuseţilor peisajului, era în schimb supus fiziceşte fluctuaţiilor climei, ca un instrument meteorologic de preciziune. In acest chip plătea un bir înzecit neînduratei Physis.

Cine şi-ar da osteneala, ar reconstrui după scrisorile sale, cu prea puţine lacune, datorite discontinuităţii epistolare, tabloul grafic al variaţiilor meteorologice pe un răstimp de şapte ani.

Vremea urîtă, când nu-l persecută cu guturaiuri straşnice şi indispoziţii corespunzătoare, îi prilejueşte pastişări pompoase, folklorico-mitologice:

« Marele Berlin, ca o nobilă şi tânără inoţentă mireasă din poveşti, adormită prin vraja baghetei unei vrăjitoare, dacă putem pentru ca să ne exprimăm astfel, doarme învălit într'un linţoliu alb, dar rece, visând pe Făt-frumos April sau pe frate-său Maiu, şi mai june, care, şagalnici, să vie, cu miri adoraţi şi adorabili, să o deştepte molcom din adâncu-i somn, în care, aşteptându-i, este aşa de profund cufundată, pentrucă aminteri nu s'ar mai

www.dacoromanica.ro

deștepta niciodată — ar aștepta mireasa, în somnul ei, încă multă vreme, dacă ei n'ar veni să bată cu delicatele lor degete la poarta orizontului, care, în fine, trebue să li se deschidă din porunca strălucitorului Phoebus, care deja trebue să-și pregătească săgețile ferbinți, cu care să gonească pe uriciosul Achilone, chemând la domnie pe grațiosul copil care se numește Zefirul. Zefirul ! unde-i ? Să vie ! Să vie tânărul copil » (c. p. dela 2 Martie 1909).

Alteori, gluma, care face haz de necaz, e pimentată cu comparații din domeniul galanteriei:

« Aci, după o vreme infamă, trei nopți și trei zile de furtună și de întuneric, de azi dimineață norii se risipesc și Phoebus parcă ne-ar face cu ochiul, ca un ofițeraș jermân încercându-și întâia curte cu monoclul. Eu, cochetă petrecută, nu mă las sedus cu una cu două: îmi trebuește mai mult decât ochiade de agiamiu.

P. S. Până să trimit această cartă la cutie, ofițerașul s'a ascuns de rușine, dindărătul unei perdele foarte groase » (c. p. dela 30 Ian. 1906).

Dispoziția de glumă este prea rară, în ale meteorologiei, ca să renunțăm la un pasaj unde intervine, substituitor, autohtonul Mitică:

« . . .primăvara, ca o mândră fecioară de împărat, pășește înainte molcom, zâmbitoare și tot mai zâmbitoare, spre întâmpinarea adoratorului ei, junelui voevod — Mitică » (scrisoare, 4 Mai) 1905.

Caragiale a apucat o serie de ierni îngrozitoare, neobișnuite la Berlin.

Iarna lui 1905—1906:

«. . .o vreme foarte urîtă, să nu easă din casă nici un cățel înamorat » (c. p. 28 Ian. 1906);

«. . .vremea e tot vrăjmașă: de două zile ne bate o furtună grozavă și e frig... Strașnic aș lua câmpii spre blagoslovita miazăzi » (c. p. 29 Ian. 1906);

« Aici o vreme eminamente scârnavă; plouă, ninge, ceață, nor; toate excrementele unui firmament disenteriac: Jupiter cacans » (c. p. 24 Febr. 1906).

www.dacoromanica.ro

Primăvara acelui an oferă aspecte iernatece:

« Apoi, pe aici, a 'nceput de ieri să vremuească, par'că am fi în postul Crăciunului, nu în dulcele Paştelui... Aştept deslușirile dv. climaterico-meteorologice » (c. p. 20 Apr. 1906).

Iarna anului 1906—1907:

« Pe aici, ger strașnic uscat și senin. Eri noapte ne-am coborît până peste 11 subt o. Lucrul e nepomenit la Berlin » (c. p. 24 Dec. 1906).

« 11 minus. Crapă petrele. Așa îndrăcit cald nemțesc de mult n'am mai pomenit. Și ține. Apoi dè! Să nu-i...? » (c. p. 1 Febr. 1907)?

Următoarea, 1907—1908:

« Vremea e aspră. Ninge cu temeiu » (c. p. 24 Oct. 1907);

« Pe aici frig și zăpadă sburată: nu-i de eșit » (c. p. 27 Dec. 1907);

« Vremea este infamă: ger cu soare; azi noapte am avut 8 sub o și dimineața s'a arătat un soare cât o roată de vagon, *roșă* ca focul — asta e semn! să știi că se 'ntâmplă răsboiu » (c. p. 15 Ian. 1908);

« Aici a nins și a viscolit toată noaptea; acu e lapoviță și vânt — o vreme cânească... nu vă 'ncredeți în babele nemțești » (c. p. 4 Martie 1908);

Ca și în primăvara anului 1906, e curată iarnă în Mai:

« Aici e o vreme imposibilă: azi dim. 5 grade. Toată noaptea am tremurat... Îți scriu în grabă: Trebue să mă vâr iar în așternut, să mă încălzesc » (2 Mai 1908).

Dar iarna 1908—1909!

« Pe aici ger ca la București — strașnic, zăpadă și sănii — lucru foarte rar, cum spun nemții » (c. p. 28 Dec. 1908);

« Aici am avut o nouă ediție de earnă, revăzută și considerabil augmentată. M'a plictisit, drept să-ți spun... O să ne 'mbătrânească earna asta ca trei la un loc » (c. p. 27 Febr. 1909);

« Iarnă la toartă. Umblăm cu târlia » (c. p. 3 Martie 1909);

« Pe la noi... a 'nceput earna cu temei, așa că stau închis în casă ca o nenorocită cartoafă degerată en robe de chambre » (c. p. 7 Martie 1909).

www.dacoromanica.ro

Încă o primăvară cu toane :

«...aici bântuesc Eismännerii nemțești — e ceva de speriat ! mai urât ca 'n noembre ! — frig, întunerec, ploaie, vifor, etetera » (c. p. 1 Mai 1909).

Să părăsim capitolul iernilor și primăverilor în serie neagră pentru Caragiale.

Secetă, una singură i-a fost hărăzită, din Martie până în Mai 1906 :

« Aici, în urma frigului, au venit călduri uscate; aerul tot a fost și e încă plin de pulbere de nisip; toată lumea sufere de guturaiu și tuse. E o secetă cum nu s'a mai pomenit în țara asta. De cincizeci de zile n'a plouat. Astăzi par'că s'a mai răcorit și cerul e acoperit; însă bate vântul și barometrul se urcă. Să sperăm că peste câteva zile se va milostivi cel de sus cu puțină stropeală » (c. p. 11 Mai 1906).

Despre verile berlineze nu ne putem face o idee exactă, deoarece Caragiale își petrecea anotimpul la Baltică, de obicei la Travemünde, de unde semnează odată *Delabaltica*, probabil maimuțărind pseudonimul literar al prietenului său Delavrancea.

Odată, antieipând asupra cometei Halley din 1910, căreia îi va urmări evoluțiile cu două sau trei luni înainte, s'a lăsat înșelat de o informație din gazetele românești :

« Citești gazete nemțești : vezut-ai ceva despre o cometă care, spune « Adevărul », că apare dimineața precedând la răsărit soarelui, între 3—4 pe orizontul Bucureștilor ? De aci nu se vede nimica. Trei nopți pe rând m'am păcălit — și era cerul destul de senin. Am să cercetez la Observatorul din Treptow » (scris. 21 August 1907).

Din pasiunea sa așa de curioasă pentru meteorologie, care riscă să pară prea ocios înfățișată aci, Caragiale ne-a dat o rară pagină descriptivă, demnă de admirație :

« ...Când m'am sculat la 6 dim. am crezut că mă aflu într'un Luftschiff perdut în nori : e o ceață așa de groasă că nu se vede trăsura trecând jos pe stradă; se aude numai pasul calului. N'am văzut până acuma fenomenul acesta nordic. Acum la 10 dim. când îți scriu, parcă e și mai întunecos ca azi dimineață. Ce plăceri trebue să fie pe Marea Nordului !... In momentul când termin, se produce pe cer un extraordinar fenomen.

www.dacoromanica.ro

Jos nu se vede omul la doi pași, și sus pe cer se vede soarele portocaliu absolut rotund, când mai strălucitor, când mai opac. Vreo zece minute l-am putut privi fără nicio supărare; acum însă nu se mai poate; a 'nceput să strălucească. Bucătăreasa îmi spune că tramvaiele, droșcile, căruțele, automobilele, toate rotatele merg la pas. Oamenii merg cu mâinile întinse și vorbesc tare, de teamă să nu se lovească pept în pept. Pe la 10½ încep să se zărească siluetele caselor de peste drum în piață. Pîn piață se vede bine norul cum umblă de colo până colo și pe urmă se ridică'n sus încet. Așa ciudat lucru, n'am mai văzut niciodată. Barometrul suie — soare pe cer; o s'avem o zi de primăvară. Soarele e roșu ca o ghiulea de fer aprinsă, și cerul e trandafiriu. Asupra acestora voiu să meditez în liniște: mare e puterea lui Dumnezeu! Să ne vîrîm sub plapomă. Nu e vreme de plimbare: mi-e frică să nu calc vrun tramvaiu, să dau de belea cu neamțul. Fii cuminte: fă și d-ta ca mine » (c. p. 25 Februarie 1908).

Dacă ar fi numai atât și tot ar fi destul: o pagină de frumoasă ținută literară, ivită din ipohondriile unui meteorolog!

O ultimă notă sau două, din care aflăm condițiile barometrice propice temperamentului său și dispoziției sale de lucru:

« Pe aici soare și ger — foarte neplăcut lucru pentru mine, amator de moină și lumină moderată » (c. p. 23 Ianuarie 1910).

« Vremea la noi prea bună, adică foarte luminoasă și foarte uscată; prin urmare, de lucrat nici vorbă: contactul cu Muza cere lumină mai puțin indiscretă și oarecare umezeală » (c. p. 1 Septemvrie 1910).

Neaclimatizat în așezările sale statornice, Caragiale își lămurește pe cale atavică neastâmpărul migrator și preferința sa pentru nord:

« Frumoasă o fi Turingia, n'am ce zice; dar inima mă trage tot spre miazănoapte. E frumos popo'anismul, simpatici țăranii, da; decât tot la cupeții navigatori am să mă duc. N'am ce-ți face! Sunt viță de *idriot* » (c. p. 3 Iunie 1910).

Nu e o simplă butadă. Confesiunea se repetă:

« Am fost, precum ți-am spus de multe ori, un copil neastâmpărat, sămînță de *idriot*, vecinic doritor de alte orizonturi » (c. p. 6 August 1911).

* * *

www.dacoromanica.ro

Se cunoaște prea puțin laturea de meloman a lui Caragiale. Am cetit cândva (Caragiale intim, de Liviu Marian, în *Adevărul literar și artistic*):

«Era meloman, în special îi plăceau lăutarii și cântecele populare».

Afirmația e cu desăvârșire strîmtă și pejorativă. Caragiale nu a gustat numai muzica lăutărească. Ediția Zarifopol a adunat în volumul III, Reminiscențe și Notițe critice, un număr de cronici muzicale: Muzica (*Moftul Român*, 14 Februarie 1893), Opera națională (*Epoca*, 11 Septemvrie 1897), Concertele simfonice Peters (*Epoca*, 12 Decemvrie 1896), Operă națională (*Epoca*, 19 Octomvrie 1896), Concertul simfonic Peters (*Epoca*, 11 Decemvrie 1896), Al doilea concert simfonic Peters (*Epoca*, 1 Ianuarie 1897) și Al treilea concert simfonic Peters (*Epoca*, 15 Ianuarie 1897). Iată că I. L. Caragiale nu s'a mulțumit s' asculte în grădini de vară repertoriul muzical țigănesc, ci s'a delectat cu muzică aleasă, clasică, și-a pus probleme de cultură în legătură cu întemeierea unei opere românești de Stat, mai acum patru decenii, și a demarcat, cu observații critice, experiențe noi muzicale, de sforțări mai modeste. Deosebind în Peters «un artist în adevăratul înțeles al cuvântului, un artist conștiincios, capabil și pasionat de arta lui», relevând scăderile orchestrei lui Wachmann, cu perspicacitate, se silea să îndulcească sinceritatea criticei sale printr'un cuvânt simțit de recunoaștere:

«Nu e însă mai puțin adevărat că datorim *noi amatorii* mult, foarte mult, neobositului Wachmann, care, cu sacrificii mari la început și cu puține foloase mai târziu, a dat publicului bucureștean *mărețele lucrări ale maeștrilor clasici*. Și Wachmann are drept să fie mândru de aceasta».

Am subliniat pasajul în care Caragiale se socotește printre amatorii de muzică și celalt, unde se afirmă ca un admirator al muzicii clasice.

Corespondența sa cu Zarifopol contribue la cunoașterea mai amănunțită a posibilităților și preferințelor sale muzicale.

Caragiale nu cânta din nici un instrument, dar avea ureche muzicală, reținea din memorie, fluiera toate ariile auzite, cunoștea mai toate operele dramatice și comice, simfoniile de asemenea, fără

www.dacoromanica.ro

să fi deprins a descifra bucăţile mai grele sau a transcrie notele după ureche; era, într'un cuvânt, un autodidact muzical. Işi transportase pianul la Berlin, cultiva cunoştinţe cu compatrioţii muzicali, ca soţii Dimitriu, tânărul Barozzi, d. maestro Nottara, găzduia pe fiica lui Delavrancea, Cella, care da concerte la Berlin, în fine îl îmbia la dânsul pe Zarifopol, recomandându-şi instrumentul:

« Un pianino elegant, posedând cea mai simpatică voce de salon, provăzut cu dublă sordină, parc'într'adins turnat pentru Haydn şi pentru atâtea alte venerabile peruci, aşteaptă cu nespusă impacienţă atingerea unor degete măestre. — Aud?! » (c. p. 9 Octomvrie 1910).

Zarifopol era un bun pianist, descifra cu o uşurinţă extraordinară, transcria fără nici o greutate după ureche şi se pricepea să improvizeze.

Unul din secretele prieteniei lor, era pasiunea comună pentru muzică.

Aici, ca şi în literatură, Caragiale manifesta aceleaşi principii tradiţionale. Iubea muzica clasică şi muzica de cameră. Frecventa Gewandhaus-ul din Lipsca cu o asiduitate deosebită, procurându-şi bilete prin Zarifopol, care îi comunica din vreme programul artistic. De câte ori i se părea programul prea modernist, se recuza cu umor.

« Programul fiind numai pentru initziatzi aştept restaurant după conzert salut = Caragiale ». (Telegramă 14 Iunie 1912, câteva zile înainte de deces).

« Programul cu Ciaicovski şi St. Saëns nu-l votez nici de dragul lui Ysaye şi al lui Bach » (c. p. 8 Ianuarie 1908).

« Renuntz ghiveciul muzical... salutări = Caragiale ». (Telegramă 6 Februarie).

Când programul îi convenea, răspundea, specificând numărul de locuri dorite, după cum venea singur, sau cu familia, ori aducând cu sine familii româneşti, ca aceea a lui Manliu, sau prieteni ca Petru Missir sau Panait Cerna.

« Rog retzine pentru hauptprobe patru iar pentru concert unul singur vin duminica berlin martzi seara leipzig gruesse revedere = Caragiale » (telegramă nedatată, expediată dela Bucureşti).

www.dacoromanica.ro

Autorii săi favoriți erau Offenbach, în «janrul lejer»:

«Voiu auzi Orphée aux Enfers de jădanul șala di Offenbach — mare șoltic, coane» (c. p. 25 Iunie 1906, Travemüde);

«La Offenbach n'am să merg, fiindcă este imoral: eu sunt de școala lui d. dr. Horică (Horia Petra-Petrescu)», c. p. 31 Martie 1912; iar în genul serios Mozart, Haydn, Haendel, Gluck, Grieg și Beethoven.

«Rogu-te, ce se mai cântă Mercuri - Joi la Gewandhaus? Nu cumva ceva Mozart, Haydn, Beethoven? fie măcar Epigoni, dar de-ai noștri (tradiționali — N. R.): m'aș repezi pînă pe la voi; că sunt tare îmbâcsit de ibernare, și drept să-ți spun, la concertele d'aici nu'mi place să merg; prea m'am păcălit, de câte ori am încercat» (c. p. 16 Februarie 1908).

Dar zeul său, zeul lor, este Beethoven. Caragiale îl numește cu respect «boerul» («Am auzit acu Ouvertura din Egmont — binecuvântată. Tot boerul rămâne» c. p. 25 Iunie 1906) sau «babacul» («De subt sala Blüthner, după un conzert, am onoare să vă declar că Sinfonia IV a babacului este, orice s'ar zice și orice s'ar face, una minune ne'ntrecută» (c. p. 17 Decemvrie 1909). Se interesează:

«P. S. Când e la Gewandhaus un Beethoven exclusiv?» (c. p. 28 Ianuarie 1906).

Intr'un rând, Zarifopol îi trimite vestea că s'ar fi descoperit o simfonie inedită a lui Beethoven, a zecea simfonie.

«Primește, rogu-te, odată cu cele mai călduroase urări de ziua patronului d-tale, aci alăturata veste artistică, veste, pe care nici un drept-slăvitor al prea-fericitului Ludwig nu-l poate lăsa rece...» (scrisoare 7/20 Ianuarie 1920).

Iată textul din «Leipziger Neueste Nachrichten», 7/20 Ianuarie 1910, tăietură din jurnal pe care o redăm integral în traducere:

«M — W. *O simfonie necunoscută de Beethoven?* Din Jena ni se scrie: In ultimul concert academic prof. *Stein* a executat mica *Simfonie în C - Dur*, ale cărei partituri le găsise printre niște note vechi în Arhiva Concertelor Academice. Pe două din cele 15 partituri găsite, era dat numele lui Beethoven ca compozitor. Făcut atent prin acesta, prof. Stein supuse opera unei

www.dacoromanica.ro

examinări precise, care până acum într'adevăr n'a adus dovada absolută că Beethoven, ar fi autorul ei, dar nici n'a dat alt rezultat care să pledeze împotriva acestei supoziţii. Scrisul şi hârtia indică cu aproximativă siguranţă ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea; ar putea deci să fie o lucrare din timpul perioadei dela Bonn, a lui Beethoven sau din primii ani ai şederii sale la Viena. Acesteia îi corespunde şi caracterul simfoniei găsite. Executarea s'a făcut după partitura reconstituită de prof. Stein... Nu s'a schimbat nimic la note, cu toate nedibăciile exterioare, ca să nu se producă greşeli în transcrierea partiturilor fiecărui instrument în parte şi la instrumentare în genere. Structura temelor aminteşte incontestabil maniera lui Haydn şi Mozart, dar în desvoltarea lor autorul păşeşte pe căi atât de sigur personale, încât se simte precis, că avem de aface cu un meşter. Doar în adagio cantabile ar fi de dorit unele prescurtări, deşi în continuare această frază este cea mai importantă. Tema ei seamănă foarte mult cu cântecul popular: « Steh'ich in finstrer Mitternacht » înrudită mai departe în concepţia ei simplă cu Gluck. In variaţii s'ar conchide însă aproape cu siguranţă că Beethoven este autorul, chiar dacă numele său n'ar sta scris pe partiturile respective.

« Tema agitată de vioară sună ca o prevestire a variaţiilor din Eroica sau chiar ca fraza înceată din a IX-a. Mai ales realizarea atât de liberă a armoniei către sfârşitul frazei! Cine ar fi putut scrie în acest gen pe acea vreme? In Menuetul susţinut după maniera lui Haydn, este surprinzător faptul că trio este scris în tonalitatea principală. Tocmai acest trio este însă de o fineţă, încât numai un adevărat artist poate fi compozitorul. La Final ne aminteşte, în adevăr, de muzica din Egmont. Totul în întregime ar rămânea descoperirea şi fără raportare la numele « Beethoven », cât se poate de interesantă, fără ea, ar fi şi mai misterios. Să sperăm că prof. Stein va reuşi să producă dovada autenticităţii acestei Simfonii. El va da cât mai curând la iveală rezultatul cercetărilor sale conduse cu zel. Până atunci trebue să fim de sigur încă circumspecţi cu afirmaţiile prea pripite. Prima executare a interesantei bucăţi muzicale a fost excelentă. Opera a plăcut extraordinar publicului ».

www.dacoromanica.ro

Caragiale primește știrea cu emoție, se indignează de prudența cronicarului muzical și e grăbit să ia cunoștință cât mai repede de text:

« M'a mișcat mult vestea despre simfonia boerului. Criticul e un moftangiu care vrea să-și dea aere de om priceput. Pariez că o să plângem amândoi când om auzi această a zecea minune. Nu cumva se găsește deja pentru piano? Ia cercetează. Ce ar mai fi să te găsesc cu caetul dinainte » (c. p. 24 Ian. 1910).

Pariez că o să plângem amândoi când om auzi această a zecea minune.

Cuvântul e revelator pentru sensibilitatea muzicală a lui Caragiale și, dincolo de ea, pentru puterea sa de simțire, disimulată prin profesionalizarea zeflemelei.

Atribuirea simfoniei nu a rezistat ulterior, dar svonului fals îl datorăm neprețuita destăinuire.

Caragiale plângând la simfoniile lui Beethoven, este o ipostază în care nimeni nu ni l-a transmis până astăzi.

Altundeva, muzica îi smulge confesiunea intimă a celui mai scump ideal:

« Multă aplecare aș avè pentru ceva la clavir, în bună căldurică — ceva de papa Joseph Tot la el mi-e gândul din zilele trecute. Că drept să-ți spun... multe lucruri bune mi-ar fi plăcut și mie, ca oricărui muritor, pe lumea asta, însă nici unul mai mult ca vorba pe d'asupra limpede, dar adâncă la înțeles » (c. p. 4 Febr. 1910).

Un ideal de claritate, îmbinată cu profunzime, corespunde perfect formulei sale de limpede și adâncită critică socială, din *Momente* și din *Teatru*; e numai o deosebire de registru.

Pentru cine s'ar îndoi de cunoștințele muzicale carageliene, stăruind să creadă că I. L. Caragiale nu s'a ridicat cu înțelegerea și simțirea mai sus de muzica însoțitoare de fleici și mititei, circumstanța ce o vom relata mai jos va fi, sperăm, lămuritoare.

Prin c. p. datată 8 Febr. 1908, Zarifopol se informează pe lângă Caragiale despre paternitatea unei bucăți *muzicale*, al cărei început, ce îl persecută, îl redă, transcris în note, pe un fragment de hârtie albă, alipit pe c. p. ·

Caragiale răspunde:

www.dacoromanica.ro

«...am intrat în starea de beatitudine — sunt complet ramolit. Bucata muzicală care te tachinează (o gavotă, desigur), o ştiu toată, cu toate cele trei părţi ale ei şi cu toate detaliile de desen. Dar mi-e peste putinţă să-mi aduc aminte de cine este. Inclin a crede că e de Haendel, dar nu m'aşi prinde. Am rescolit toate caetele pe care le am aici — nu se află. De ieri, nu mai am nici un moment de pace; o fluier mereu întreagă şi nu pot prin asociaţie de gândiri s'o atribui sigur unui anume autor. Parcă — dela Dimitriu am auzit-o întâi; apoi, par'că chiar dela d-ta. Şi tot mă 'ntorc la Haendel ori Gluck... ori Scarlati... ori Scărlătescu — Dumnezeu să ştie, că eu nu mai pot şti. Imi pare reu acu mai mult ca totdeauna că nu pot scrie notele muzicale — ţi-aş transcrie-o întreagă. Ia vezi rogu-te în Gluck, Ifigenia ori Alcest ori Orfeu... Şi iar o fluer d'acopo al fine, de geaba. Dacă cumva dai prin vreun caet de Haendel ori de Gluck ori poate de altul, peste această gavotă, fă-ţi pomană şi cu mine; denunţă-mi pe autorul ei, pe care 'l înjur de ieri într'una. Şi tot Haendel cred că e, tot puişorul săsesc — biserica din Halle!» (c. p. 10 Febr. 1908).

A doua zi porneşte răspunsul lui Zarifopol: «Bucata în chestie e de Händel: gavota din suita XIV (acea cu celebrul allegro, pe care-l cântă mult Dimitriu: (urmează pe portativ prima măsură, transcrisă direct pe c. p.)» Şi urmează originea confuziei: bucata a fost cântată, la un concert, în afară din program. Un critic muzical reputat, Dr. W. Niemann, editor de *Alte Meister des Klavierspiels*, în cronica sa din *Leipziger Nachrichten*, a atribuit-o lui Couperin. De aci provine încurcătura. «Noi ca noi, dar ce blamaj pentru un critic saxon! Să-l dau la gazetă?»

Caragiale răspunde în acelaşi ritm *allegro*, în 24 de ore:

«Care va să zică... nu sunt încă beăt complet, de vreme ce tot pe Saxon îl bănuiam mai cu stăruinţă. Cât despre d. dr. Niemann, ai tot dreptul să 'l dai în gazetă, fiindcă bucata are un parfum destul de caracteristic, ca să nu bănuie cineva pe orişicine; şi, daca acelaş dr. Niemann este cel care critica, precum mi-ai spus, acu câtva timp, simfonia IV, atunci, nu-l mai da în gazetă... dă-l mai bine în alta» (c. p. 12 Febr. 1908).

www.dacoromanica.ro

Proba e făcută. Caragiale stăpânea o bogată experiență muzicală, era orientat în privința genurilor și a autorilor, și putea servi uneori de informator unui prieten de mare cultură muzicală, ca Zarifopol. Pasiunea sa muzicală data din cea mai proaspătă tinerețe.

« După o săptămână de Trompetași de Säckingen, am auzit astăzi și Uvertura dela « Zauberflöte ». Zice că o minune nu ține decât trei zile. De patruzeci de ani auz uvertura asta și astăzi mi s'a părut mai minune ca oricând » (scrisoare, 28 Iulie 1910).

In două rânduri, Caragiale îi cere în glumă să-i pue pe muzică producții poetice de ale sale. Odată un cuplet, meteorologico-bachic, ce i se pare cantabil, expediat la 10 și 11 Dec. 1906 și publicat apoi sub titlul « Cântec studențesc » în foiletonul « Tribunei », din Arad Nr. 239, 23.XII.1906/3.I.1907, nereprodus în volumul de *Versuri* (culese și adnotate de d. Barbu Lăzăreanu, Viața Românească, București, 1922). A doua oară, se preface că-l roagă Zarifopol să-i compună un Duettino veneziano (vezi volumul de mai sus, piesa «In gondolă», cu următoarele adaosuri: strofa I *Refrain ensemble*; după strofa a patra, se intercalează strofa finală, tot ca *Refrain ensemble*; după strofa a șaptea, se intercalează prima strofă, ca *Refrain ensemble*). Reproducem pentru savoarea ei, din scrisoarea lui Caragiale:

« Stimate Domnule Doctor, dumneata ca și mine crezi desigur că poezia și muzica sunt două surori divine, menite de zei să meargă todeuna mână 'n mână, ca, prin îndoit farmec, să minuneze pe muritori, îndulcindu-le moravurile din cea mai fragedă a lor junețe și până se zaharisesc complet ! Ei dumneata ești muzic, eu sunt poet; suntem prin urmare meniți a merge mână 'n mână. Minten, musai să-mi compui alăturatul Duettino veneziano, care neapărat o să-ți pară nou ceva. Aș dori o muzică de janr lejer, une guitare. Firește nu m'amestec să-ți dau consilii în specialitatea dumitale; dar, fiindcă am fost de trei ori la Venezia duioasă și m'am plimbat în gondolă, îmi permit a-ți aminti o particularitate a canzonettei de lagună: refrenul în genere e în tempo di valzer, iar cupletele în 2/4 allegro —'rca Madonna ! — Aștept un respuns bun în această privință » (scrisoare Martie sau Aprilie 1909).

www.dacoromanica.ro

Răspunsul lui Zarifopol este pe acelaşi ton glumeţ, dilatoriu: « Pentru barcarolă ! am neapărat trebuinţă să-mi cetească însuşi autorul poezia, cu glas tare; aşa suntem noi compozitorii moderni, — altfel nu putem » (c. p. 21 Aprilie 1909).

Mai reţinem câteva atenţii ale marelui scriitor: îi trimite lui Zarifopol ba *la Belle Hélène* piesa şi muzica (c. p. 21 Mai 1906), ba de Anton Pann « Bazul », interesându-se dacă poate înţelege ceva din psaltichie (c. p. 1 Martie 1908), ba un caiet de marşuri teutonice, însoţit de aceste rânduri finale:

« Despre ce parfum de loc şi de vreme se degajează din această lucrare, vom vorbi şi vom filosofa pe larg când vom avea plăcerea să mai stau de vorbă cu d-ta la un pahar într'o noapte neguroasă de nord » (c. p. 25 Iulie 1910).

Ca un amănunt local de orchestră ţărănească, frecventată de Zarifopol şi Caragiale la Lipsca, notăm două ilustrate ale « originalei bande muzicale de concerte », de sub conducerea lui Max Köhler (expediate de Caragiale cu datele de 23 Iunie şi 25 Sept. 1907, în amintirea concertelor « Leipziger Original-Bauernschänke »). O altă curiozitate, întâlnită probabil cu ocazia vizitării gramaticianului Manliu, la Dresda, este orchestra mixtă: Husaren Damen-Trompeter-Corps de sub conducerea kapelmeisterului August Gäde (c. p. 24 Febr. 1906).

Este aproape neîndoios că, în timpul şederii sale în Germania, Caragiale şi-a adâncit cunoştinţele şi experienţele de muzică. In mare măsură, i-a datorat lui Zarifopol sporirea sensibilităţii sale muzicale.

* * *

Caragiale era un epicureu, un preţuitor al colaţiunii, al băuturii şi al taifasului cu tabiet. Pentru a-şi pune în funcţiune temperamentul meridional, în permanentă nevoie de elocuţiune, trebuia să se simtă în stare specială de euforie. Buna dispoziţie a sa, pe malurile Spreei, ca şi pe ale Dâmboviţei, reclama tovărăşia unui auditoriu, în jurul unei mese, acoperite cu pahare — şi atmosfera se făcea dela sine. Nesuferind singurătatea, mereu neastâmpărat, ambulatoriu, puţin ipohondric, alarmat de cea mai mică supărare morală sau de fiecare indispoziţie tru-

www.dacoromanica.ro

pească, nu a atins la drept vorbind niciodată idealul bunului epicureu, pe care nimic nu îl zgândăre din ritmul său așezat. Vecinătatea relativă a lui Zarifopol îngăduia deplasări reciproce și programe comune de petrecere. Caragiale deprinsese naveta Berlin—Leipzig, dintr'un concurs de împrejurări. Intâi, era adesea lipsit de societate românească, la Berlin. Al doilea, prefera programele muzicale dela Gewandhaus, din Lipsca. In al treilea rând, prinsese o predilecție deosebită pentru confortul saxon dela Sachsenhof, hotel cu restaurant, berărie și orchestră, toate « tadellos ». Aci își rezervase, după obiceiul nemțesc, o masă proprie, o « Stammtisch ». Cu prilejul unui concert, înconjurați de familiile respective, sau singuri, Caragiale și Zarifopol se statorniceau ceasuri de-a rândul la acea masă, prielnică dezbaterilor tihnite. Dela Berlin, Caragiale îi ducea dorul și ofta, *in petto*, proiectând cât mai dese incursiuni la masa faimoasă. Se vede că schimba cu Zarifopol, ca într'un refren, cu o privire complice, exclamația: « Sachsenhof, of ! of ! of ! » De mai multe ori, ecoul acestui refren ne-a ajuns prin corespondență:

« Ce bine trebue să fie acuma în colțișorul nostru din birtul de la Sachsenhof ! Of ! Of ! Of ! » (c. p. 10 Dec. 1906).

Sau dela Ploești, sătul în acea vreme de colindări electorale, expedia un:

« La revedere la Sachsenhof ! Of ! Of ! Of ! » (c. p. fără dată, poate prin Mai 1908).

Ori, invers, depeșa dorința sa urgentă lui Zarifopol, aflător la Sinaia, lângă socrul său Constantin Gherea:

« V'așteptăm cu intențiuni frumoase — o ședință solemnă la Sachsenhof, în simpaticul nostru Stammcolț » (c. p. 20 Sept. 1910).

In ajunul aniversării celor 60 ani, ofta iarăși după localul său scump, îmbiindu-și amicul iarăși aflat la Sinaia:

« Te doresc mult, lieber Herr Doktor. Când ? când ne mai vedem ? In această epocă de analiză științifică, mă simt tare ahotnic de a face cu d-ta o bună promenadă aristotelică — ai puțintică răbdare ! — nu în grădinile lui Akademos, ci într'un călduț gemütlich colțișor la Sachsenhof ! of ! of ! și iar of !... Iartă-mi acest acces sentimental ! Nu știi cât de emoționat sunt,

www.dacoromanica.ro

cât sufăr de palpitaţiuni în preajma aniversării mele » (scrisoare datată greşit Freitag d. 9. Febr. (27 Ian.) 1911, pe plic 9 Febr. 1912; nu cumva emoţia era reală?).

Avut-a Caragiale presentimentul grav al morţii? In orice caz, cu puţine zile înainte de a se săvârşi, îşi exprima glumeţ dorinţa testamentară de a fi veşnicit după moarte pe zidul localului său preferat:

« Sunt tare ahotnic de un colţişor simpatic în grădiniţa mea burgheză dela otelul meu favorit, unde sper că, îndată după trecerea mea la cele vecinice, Sfatul oraşului Lipsia şi Primăria Ploieştilor vor bate o tablă comemorativă cuprinzând următoarea inscripţiune bine simţită: « Aici îi plăcea iubitului Herr Direktor să se dea la speculaţiuni transcendentale » (c. p. 4 Iunie 1912).

Ultimele cărţi poştale, trimise de Caragiale la 11 şi 12 Iunie 1912, reprezintă, în medalion, localul vast, cu patru sau cinci caturi, apoi serviciul la zinc şi la Stammtisch, iar pe dos, încadrate în cartuş, cuvintele: Hotel Sachsenhof, Leipzig, Vornehmes Restaurant, Specialität: Pilsner Urquell; alături, stampilă de cerneală albastră, cu inscripţia: Hotel Sachsenhof, Leipzig, zur Verfügung der Gäste.

Oricât ar fi de banale reproducerile colorate şi chiar dacă amănunţirea lor pare de prisos, le-am descris cu pietate, la gândul că aci şi-a petrecut Caragiale ceasurile cele mai plăcute din Germania, în societateau nui prieten înţelegător, ca Zarifopol.

« Specialitatea » casei, berea de Pilsen, face obiectul deselor elogii epistolare:

« Tare m'aş da cu d-ta la un pilsneraş la Sachsenhof » (c. p. 28 Aug. 1907).

Sau:

« Eu sunt suferind de foale şi stau la regim... Tare aş vrea, cum sunt suferind, să mă reped la Sachsenhof, prendre mes eaux. Ce bine mi-ar face o cură » (c. p. 24 Oct....).

Sau:

« Am după concert, tabiet. Of! Şi de mult nu m'am dat la un pilsneraş cu eţeterale » (9 Noemvrie 1909).

Mediocru preţuitor de peisaje naturale, îşi mărturiseşte opţiunea cuminte de epicureu:

www.dacoromanica.ro

« D-ta știi, mi se pare, că, en fait de paysage, mie nu-mi pare altul mai frumos pe lume decât o Stammtisch burghezească. — Să ne vedem sănătoși și cu bună dispoziție împrejurul ei Sâmbătă seara » (11 Noemvrie 1909).

Nu mă încumet să resolv grava chestiune de a ști dacă berea de Pilsen este identică cu marca Justus Pfungstaedter pe care o laudă în cunoscător. A adoptat-o cu perspicacitate dela început. Nu-i lipsește din casă. Își poftește mosafirii momitor, cu bucătărie autohtonă și bere străină:

« Răcitoarea s'a 'nființat; un grătar sistematic pentru fripturi à la daco-romaine arde de nerăbdare să fie inaugurat; în fine, fiindcă 'i vorba de ospătarea unui distins filolog, opera fundamentală a marelui Justus Hildebrandus Pfungstaedterius s'a găsit la o vastă librărie în nenumărate exemplare cu iscălitura autentică a celebrului savant, întărită de autoritățile sanitare superioare berolinense » (scrisoare, 4 Mai 1905).

Același ton serios, cu argumente filologice, îl adoptă spre a-l atrage pe Zarifopol într'o raită prin « capitala principatului Reuss branche cadette »:

« Sosim cu zugul la 12.14, tocmai la momentul oportun când se servește taplitò. Daca mirosul este destul de engageant, ne punem la masă; dacă nu, plecăm cu tramvaiul în Zentrum, d'a dreptul la Ratskeller, să'i cercetăm arhivele și să ne convingem de vechimea documentelor de deosebite fețe. După ce vom aprofunda toate chestiunile respective, vom face o promonată prin acest alt Brașov, unde, nu știu de ce, presimt că vom găsi emoțiuni patriotice înălțătoare. După care, poate să avem nevoe de o droșcă, să ne ducă la Bahnhof, să apucăm zugul de la 6.20 spre a fi la Lispca la ora 8 seara fixum fix ! unde desigur ne vor aștepta cocoanele și copiii cu o mică colațiune germână » (c. p. 25 Aprilie 1906).

Gastronomul a rămas însă în chip tradițional legat de bucătăria românească, pe care o numește daco-română ori daco-romană.

Iată cum își anunță sosirea prin telegramă:

« Rugam preparatzi deseara colatziune dacoromana la revedere = caragiale » (27 Aprilie...).

Sau cum își învită prietenul la Berlin:

www.dacoromanica.ro

« Când să te aştept, cât de curând, cu un dejun daco-român ? » (c. p. 27 Iunie 1905).

In asemenea împrejurări, gazda îşi recomandă cu complezenţă arsenalul de băuturi:

« Am Apollinaris, am soda, vin, bere, ciaiu şi poftă de taifas asupra tutulor cauzelor economice » (c. p. 6 Febr. 1906).

Empirist în ale medicinei, Caragiale primise recomandarea medicală a unei beri englezeşti, pe care o trecea mai departe cu o convingere cuceritoare:

« Stimate d-le Doctor, când o damă este zaifă după troahnă, cum este Frau Doktor, i se recomandă de autorităţile medicale (şi lucrul a fost probat până la evidenţă de Frau Director) să facă următoarea cură: ia în fiecare zi de două ori, cu o jumătate de ceas înainte de prânzuri, un pahar ca de 250 grame de *bere Porter* cu un gălbenuş de ou proaspăt. Bate bine gălbenuşul cu puţin zahăr (căci berea Porter e prea amară), toarnă binişor berea d'asupra şi amestecă; lasă să treacă puţin spuma şi dă frumuşel pe gât. Băutura aceasta este cam capitoasă; asta nu face nimica; dama mănâncă bine şi 'i trage apoi o bună moţăială. In trei patru zile se constată cu siguranţă o vădită întremare şi bună dispoziţie. Incă odată, nu credeţi că glumesc, — Didinii, după o teribilă influenţă, în urma căreia nu se putea ţine pe picioare, i-a recomandat doctorul Wulsten cura asta, care i-a făcut un bine vădit în două trei zile. Incercaţi şi veţi constata îndată eficacitatea acestui leac atât de plăcut la gust... Rogu-te urmează sfatul ce ţi l-am dat şi comunică'mi efectul, care mai dinainte îl ştiu: într'o săptămână, Frau Doctor va căpăta o forţă erculeană, cu care va impune în casă voinţa d-sale necondiţionată » (c. p. 7 Febr. 1907).

In aceeaşi zi expedia o altă c. p., cu marca berii lipită pe o faţă şi cu dictonul: « Leac ! şi babii colac ! » scris pe cealaltă faţă.

Peste două zile, revine cu recomandări noi şi enumeră calităţile numeroase ale băuturii:

« Ţi-am trimis marca berii englezeşti. Şi d-ta, cum eşti necăjit, poţi să guşti; face bine şi cui n'a avut guturaiu; e nutritivă, stimulantă şi calmantă, aperitivă şi digestivă. Cu nerăbdare aştept

www.dacoromanica.ro

o mulțumire pentru resultatele binefăcătoare, ce sunt sigur le veți obținea » (c. p. 9 Febr. 1907).

Asta nu înseamnă că nu avea și rețete personale pentru circumstanțe asemănătoare:

« Eu am un gutunar de chept, pe care-l combat — cu bravură — cu toate armele din arsenalul meu; luptă pe față, luptă francă, luptă leală: bere rece, cafea fierbinte, jamaică de Jüterbog, adevărată care este! — o Gumbenace! » (c. p. 2 Martie 1909).

La suferință de dinți:

«...stau închis ca un urs care ibernează, și beau punciuri călduțe » (c. p. 15 Ian. 1908).

Intemperia e combătută cu « soamne de urs ursuz » (24 Dec. 1908), cu înfundarea în casă:

« De când am venit din Lipsca, n'am eșit din halat. Am mucezit destul, trebue să mă scoț la aer ca un covor bătrân îmbîcsit de molii; aminteri simț că mă destram » (c. p. 8 Iunie 1906), — și cu voluptățile stomacului:

« Eu mă călătoresc înapoi, spre casă, în Wilmersdorf, sătul de frumusețile naturii, ale cărei farmece nu le pot pricepe, dar ale cărei lacrimi celeste m'au răsbit până la măduva oaselor: așa ploi, cred că nici patriarchul, care de focul apei a născocit altă băutură (Noe, N. R.), n'a pomenit. Mă întorc în atelier, la halatul meu: acolo, desigur, mă așteaptă musa mea inspiratoare — Emma, cu minunatele ei zupe, cărora le-am dus o lună dorul » (c. p. 28 Iulie 1909, Travemünde).

Așa scria Caragiale într'o vreme de intensă activitate publicistică.

Ani de-a rândul, la Berlin, s'a lăsat în voia tânjelii, cuprins de o stare pasivă pe care o relatează într'o foarte lungă scrisoare. Desprindem aci pasajul descriptiv, de o incontestabilă semnificație:

Wilmersdorf/Berl. Mercuri 1/VII/906.

Stimate Domnule Doctor,

Am fost tare suferind — o maladie curioasă. Pe cât am putut lua seama — căci această afecțiune debilitează între altele și puterea de observațiune — iată simptomele și fazele ei. O per-

www.dacoromanica.ro

dere mereu crescândă a tonicităţii muşchilor supuşi voinţei: treptat îi scad pacientului forţele picioarelor, braţelor şi cerbicei, încât ajunge să nu mai poată sta decât lungit, fără să se mai întoarcă pe altă parte, ceasuri întregi. Cufundat într'un fel de toropeală (assoupissement), care nu se poate numi somn, dar nici atâta stare de trezie, aşteaptă, calm, să dispară lumina zilei spre a putea gusta binefacerile somnului reparator. Somnul lui e profund; niciun vis frumos sau cauchemar. A doua zi, se deşteaptă foarte târziu; cască într'una, producând, prin mişcarea articulaţiunilor maxilare, un fel de sgomot de seamănă mult cu acel produs de spargerea unei alune verzi. Să pună bucăţele de zahăr, să toarne în ceaşcă, să'nvârtească linguriţa — nu poate. Trebue altcineva să se ocupe de toate astea; astfel, dacă dispune de avere şi de libertate, îşi ia o soră de caritate sau mai multe, după mijloace; dacă nu, atunci se mulţumeşte, ca mine, cu ajutorul familiei. Toate obiectele îi par cu mult mai grele decât îi păreau în starea normală; papucii, de exemplu, i se par ca nişte ghiulele de forçat. Simte apoi că toate articulaţiunile i se'nmoaie, până i se desprind de tot; iar membrele, ca independente, nu mai vor să răspundă la palidele desiderate ale conştiinţei, care d'abia mai are curajul a face din când în când apel la concursul lor, şi asta numai în momente de nevoi absolute imperioase.

O alterare remarcabilă se face şi'n psichicul şi intelectul pacientului. El cade într'un fel de apatie, o completă lipsă de iritabilitate şi de iniţiativă faţă cu non-eul: nu se mai apără nici de muşte; apoi, cele mai grave chestiuni, politice, etice, estetice, etc., îl lasă indiferent; cele mai sguduitoare împrejurări ale vremii lui, ca, bunăoară, reabilitarea comandantului Dreyfus, disolvarea Dumei, succesul Expoziţiei jubiliare daco-române şi altele, nu'l mai pot mişca. Pare că nu mai e'n stare a fixa în focar normal obiectele. Ai crede, văzându'i privirea, că el, uitându-se deandăratele înnăuntru'i, caută ceva ascuns departe în magaziile memoriei, ori flanează prin grădinile imaginaţiei. Nu. Nu se uită nicăeri, nu caută nimic, nici înnăuntru ca nici în afară. Devine din ce în ce mai puţin exigent cu cei cari şi cu ceea ce'l încunjură. Incapabil de vreo pretenţiune, care ar trebui for-

www.dacoromanica.ro

mulată măcar printr'un gest, renunță la cerințele strictului necesar, chiar la satisfacerea viților sale; de exemplu, nu mai e'n stare să spună ce i-ar plăcea și ce nu să mănânce — noțiunea de plăcere și neplăcere este stinsă; nu mai poate cere un pahar de bere sau o țigaretă etc., deși este un înveterat băutor, fumător etc. — până și imperiul viținlui este paralizat. In fine:

« Nu se vaită, gnișî tînjeaşke;
« Numa zaşe și boleaşke ! »

Iată ce am suferit. Familia, pe drept cuvânt alarmată, a trimis după d. Arzt al Bezirkului, care, venind îndată, m'a turmentat cu fel-de-fel de examinări, palpări și auscultări. M'am lăsat să mă'ntoarcă (neputând-o face singur) cum i-a plăcut; mi-a pus fel-de-fel de întrebări absurde, între altele, dacă noaptea dorm bine, la care d'abia am putut răspunde: nu știu. Alte indicațiuni i-a dat apoi Frau Director. Ii auzeam vorbind fortissimo, ca după obiceiu. Dintre acele indicațiuni, cele mai multe erau cu totul false; una e destul să ți-o spun, ca să judeci și d-ta: auzi, că eu de regulă nu beau mai mult de doă trei pahare de bere pe zi. Poftim... Să nu fi fost suferind, aș fi sărit firește să le rectific, dacă nu chiar să le desmint categoric; dar, în starea de completă abdicare în care mă aflam, mai puteam eu deschide fălcile să articulez măcar o simplă negațiune spre restabilirea adevărului? Dar ce'i mai pasă unui biet bolnav de adevăr? Și, în fine, ce este adevărul? — Ba, zău...

D. Arztul a spus că:

« ...nu vede nimica grav. Este o maladie clasică. Hippocrates nu vorbește nimica despre ea; desigur din causa benignității ei, ilustrul părinte al Iatriei a socotit de prisos a o mai pomeni în vasta lui operă; e probabil însă că era cunoscută cu multe veacuri înaintea lui, încă dela clădirea Ninivei. Această urîtă maladie își atacă victima pe furiș. După primele simptome, pacientul cade la pat ori la canapea. Temperatura și numărul pulsațiilor sunt normale, uneori chiar scad puțin sub normal. Tocmai pentru asta maladia presintă ceva cu totul particular, anume, subiectul nu simte, ca în genere la maladiile invasive, vreo durere; nu e cuprins de acea abatere sufletească numită

www.dacoromanica.ro

angoisse; din contra, e foarte liniştit şi 'ncrezător; simte chiar, dacă ne putem exprima astfel, un fel de bien-être indicibil. Despre jugularea maladiei, nici nu poate fi vorba; în această privinţă, ştiinţa, cel puţin pînă astăzi, se declară impotentă. Răul trebue lăsat să'şi facă evoluţiunea, care durează între 9 zile la subiecţii adulţi şi 9 săptămâni la cei în vîrstă înaintată. Din norocire, lucrul nu e deloc primejdios; niciodată pîn'acuma, nu s'a 'nregistrat în analele savante vreun caz mortal. Maladia apare spontaneu la om (foarte rar la occidentali şi nordici) şi la vitele bătrîne, mai cu seamă la bovine (N. A. De aci, poate, vine la Daco-Români obiceiul de a'şi stimula boii, când li se lasă pe tînjală cu: « Dii, boală ! » — Recomand, fără nicio pretenţie ştiinţifică, atenţiunii dumitale de filolog şi linguist, această fugitivă ipoteză); poate deveni chronică — cum, din nenorocire, este la mine. E cunoscută în ştiinţă sub numele de *Pigritia orientalis fetida* (N. A. Pe cât mi-aduc aminte, am auzit odată pe amicul nostru M. C. Rostogan zicând elevului său favorit, junelui Otopeanu, care se cam lăsa un moment pe tînjală: « Şcolerul să'şi plinească dătorinţa numa !... Să nu fie putoare, mă rog !). In anticitate (ca şi pînă astăzi la popoarele înapoiate, cari nu se bucură încă de avantajele regimului representativ), se tămăduia expeditiv prin masajuri sistematice, cu un instrument lung şi flexibil, d'alungul şi d'a curmezişul muşchilor lombari şi spinei dorsale. Astăzi, graţie principiilor dela 93, aceste masajuri sunt scoase din modă; metoadele moderne, în lipsă de specific, recomandă: odihnă şi somn şi iar odihnă. Tratamentul acesta, deşi mai îndelungat, e mult mai comod pentru pacient, şi fără greş dă rezultate excelente ».

« Am trebuit să'l urmez cu sfinţenie. Iată de ce, stimate d-le Doctor, a întârziat răspunsul meu la preţioasele dumitale scrisori, cea din Lipsca şi cea din Sinaia. Intrat în convalescenţă, dar tot ameninţat de o recidivă, mă grăbesc a'ţi răspunde. Inainte, am ţinut să'mi împlinesc o sacră datorie amicală, dându-ţi amănunţit descrierea suferinţei mele şi părerea bărbaţilor de ştiinţă, comunicându'ţi totdeodată şi tratamentul indicat în asemenea cazuri. D-ta şi iubita d-tale consoartă nu sunteţi occidentali, nici nordici. Cine ştie? Mai cu seamă în vacanţii, pe

www.dacoromanica.ro

timpul căldurilor mari, bîntue această oribilă Pigritia. Doamne ferește ! La un caz, nu uitați cele arătate mai sus: nu vă alarmați, căci primejdie nu poate fi; lăsați fără grije să'și urmeze rău evoluția lui normală, și aplicați-vă tratamentul modern, care, cum v'am spus, este suveran: odihnă și somn, și iar odihnă... ».

Cititorul va gusta de sigur umorul real al scrisorii, înțelegând *cum grano salis* și nu *ad litteram* caracterul boalei, care nu este altul decât dispoziția de *dolce far niente*, în ediție orientală.

Caragiale întrunea o fire de oriental indolent, nedisciplinat îndeajuns în sensul unei producții literare regulate, cu faconda și mobilitatea meridionalului; cel dintâi e supus înclinării către tabieturile molcome și viața sedentară, celălalt acuză nevoia de schimbare a orizonturilor și relațiilor, sila de solitudine și inactivitate, chiar dacă se irosea în improductive debitări verbale, sleitoare creației.

Care ar fi fost idealul său de viață în surghiunul său de electțiune, destăinuește el undeva:

« Noi speram să lucreze (Gherea) pentru a'și aranja situația, așa ca să poată veni fără griji în Germania, să trăim aci ca o colonie cuminte, să facem literatură și muzică... » (scrisoare, 17/30 Iulie 1905).

O colonie restrânsă, alcătuită din ai săi, din Gherești și Zarifopoli, o abație de Thélème, ca în Utopia lui Rabelais, era visul lui Caragiale. In acest falanster al celor trei familii, urma să se reconstitue în mic țara lăsată departe, lărgindu-se preocupările prin perspectiva literaturilor și a muzicii clasice și înseninându-se cugetele, pacificate de tumultul meschin al frământărilor din care evadaseră.

Nu i-a fost dat naturii sale impresionabile să se bucure de o seninătate și o liniște pe care le-ar fi dorit cât mai olimpiene.

Atras mereu de actualitățile literare și progresiv de cele politice, ale *Hinterland*-ului românesc, pasionat în ciuda sa de valurile mișcătoare ale evenimentelor sociale și scriitoricești, și-a trăit ultimii ani într'o stare de neastâmpăr, înregistrată seismografic în bogata sa corespondență cu Zarifopol.

www.dacoromanica.ro

II

Unul dintre prietenii cei mai scumpi ai lui Caragiale a fost Ronetti-Roman, autorul lui « Manasse ». O notiță din « Neamul Românesc » (31 Mai 1907), care subliniază maliţios găzduirea celui dintâi, în trecere prin Iași, la « Shakespearul pământenilor », e comunicată lui Zarifopol cu oarecari violențe de limbaj (c. p. 17.6.07). In acest incident trebue căutată geneza epigramei « Savant » (*Convorbiri critice*, 15 Ian. 1908), care îl vizează după toate probabilitățile pe d. N. Iorga.

Corespondența noastră mai pomenește numele lui Ronetti-Roman cu prilejul îmbolnăvirii și morții sale. Evenimentele produc asupra lui Caragiale o puternică impresie.

« Am fost foarte zăpăcit. Am primit o telegramă că Ronetti-Roman e tare bolnav și că trebue să expediez urgent pe băiatul lui acasă. A fost rău de tot bietul om. Acum pare că e scăpat de primejdie. Nu mi s'a spus ce boală; dar de sigur a fost pneumonie moldovinească. Știrea asta m'a răsturnat » (c. p. 24.12.07; grafia dezordonată trădează emoția).

Peste trei zile urmează știri mai liniștitoare:

« Ronetti merge bine. Ultima depeşe îmi spune că pericolul iminent e înlăturat; dar că va rămâne cardiac. Va să zică a avut un acces de inimă, iar nu plivmonie — așa se zice pe la noi » (c. p. 27.12.07).

Caragiale e ținut mereu în curent despre starea prietenului său:

« Bietul Ronetti-Roman s'a sculat odată din pat; i s'au suprimat brusc doctoriile și i s'a permis să mănânce mai substanțial; a avut îndată un acces de intermitențe cu aritmie; l-au pus iar în pat și la doctorii. Acuma, îmi scrie băiatul lui că merge iar mai bine; dar că sunt toți prăpădiți de osteneala și emoțiile prin cari au trecut » (c. p. 15.1.08).

Desnodământul nu întârzie, zmulgând lui Caragiale câteva sincere cuvinte de jale:

« Iți scriu foarte mâhnit: azi dimineață, marți, am primit din Iași o veste grozavă — bietul Ronetti-Roman a murit aseară luni. Păcat de el! Bietul meu prieten! cât era el de

www.dacoromanica.ro

bun! Aștept din moment în moment pe Costică (Gherea; N.R.). Mi-ar face multă mângâiere» (c. p. 21.1.08).

Gherea îl vizitează într'adevăr, dar nu reușește să-l distragă dela gândurile întunecate pe care i le-a pricinuit moartea lui Ronetti-Roman. Invitat de Zarifopol la Lipsca, I. L. Caragialè refuză, din aceleași sentimente de doliu:

«Imi pare și mie destul de reu că nu m'am putut bucura de atâtea bunătăți la care mă pofteai: o seanță de Kammermusik și apoi una de Hannes. N'aveam inimă de petrecere. D. Costică, grăbit ca de obiceiu să «schimbe cerul», a plecat cu ipohondriile dumnealui și m'a lăsat cu ale mele»... (c. p. 29.1.08).

Pentru luminarea unei laturi mai puțin cunoscute, a personalității lui Caragiale, am dat loc acestor ecouri. O psihologie sumară și schematică grupează pe satirici printre firile neemotive, reci, dezumanizate. Din pasajele citate, se infirmă această generalizare pripită. Caragiale era capabil de iubire caldă pentru prietenii săi și se lăsa mai ales cucerit de bunătatea sufletească. Așa se explică marea sa prietenie față de Gherea, bunătatea întrupată, în care contemporanii au recunoscut un fel de sfânt laic. Din aceste considerente deschidem capitolul acestei ilustre legături cu un document de mare valoare. Gherea a adăpostit în timpul revoluției rusești din 1905, un număr de marinari ruși, răsculați, de pe vasul «Kniaz Pateomkin», ancorat în apele românești. Acest act ospitalier, comunicat de Zarifopol într'o scrisoare ce nu ne-a rămas, era de sigur încărcat de riscuri; Caragiale se alarmează, întoarce fapta pe toate fețele, într'un lung comentar, care-l zugrăvește sub un aspect nou, de prieten patetic.

Duminică 17/30 iulie 1905.

Iubite amice,

Ai înțeles de sigur că scrisorile noastre s'au încrucișat pe drum. Cum am primit-o ieri pe a d-tale, ți-am telegrafiat. Acum încă-odată 'ți mulțumesc, și mă grăbesc a'ți scrie — să vezi de ce numai decât.

Care va să zică, bine am ghicit noi, atâta de departe, adevărata cauză a nervozității lui d. Costică: «Kniaz Patiomkin»!

www.dacoromanica.ro

Scrisoarea d-tale este un minunat exemplar de fotografie instantanee. Văz pe Costică și pe « mateloții »... Hoch intr'essant! Dar gluma la o parte; asta nu mai e de glumit! Frate, nu'i chip să tămăduim pe omul acesta de pernicioasa lui boală umanitară? Cine i-a trimis pe nespălații aceia de mateloți pe capul lui tocmai la Sinaia? Ori, Doamne iartă-mă, i-o fi căutat el cu dinadinsul! Dacă au venit în țară la noi, de ce nu s'astâmpără oamenii măcar până trece prima ferbere?

Te 'ntreb, e bine pentru Costică, cetățean român — oricât ar fi sufletește interesat la izbânda marei revoluții rusești — să se facă el, la Sinaia, (reședință regală, unde mișună polițiștii lui Kniaz Moruzi), gazda și agentul de îmbarcare al acestor celebri naufragiați? Și e bine și pentru d-ta să te faci curierul corespondenței acestor bravi cu comitetele lor revoluționare din imperiu?

Din punctul de vedere al lui Costică și al lor, or fi poate, acești interesanți eroi, apostoli, martiri șcl.; dar, pentru D-zeu! să nu ne băgăm dejtele 'n ochi ca să nu mai vedem că nu toată lumea e dispusă să'i aplaude cum îi aplaudă un revoluționar intransigent ca el, ori niște sceptici, oricând gata a transige, ca noi. Intre revoluționar și sceptici mai este o întreagă lume, pentru care eroismul maladeților noștri remâne foarte dubios; — știm că farfurizii nenumărați iubesc trădarea, dar urăsc pe trădători! — o întreagă lume a cărei pornire i-ar putea cauza lui Costică neplăceri grave, lovindu'l măcar în interesele materiale, dacă nu și mai adânc.

Ce va să zică astfel de copilării din parte'i? Atâta frică are de spioni muscali, întrupați și 'nchipuiți, și nu'i dă prin cap că sunt destui spioni și români, și că, pentru situația lui personală de cetățean român, poate fi mai primejdios zelul acestora, de cât e al celor d'întâi pentru soarta vitejilor lui « Patiomkin ». Se mai joacă cineva la vârsta lui, în starea de nevrastenie în care se află, cu astfel de lucruri inflamabile?

Noi speram să lucreze pentru a'și aranja situația, așa ca să poată veni fără grije în Germania, să trăim aici ca o colonie cuminte, să facem literatură și muzică, să'și repare în atmosfera sănătoasă de aici rănile sufletești, să'și recapete pofta de

www.dacoromanica.ro

viață lângă copiii lui și lângă mine, ca lângă un bun frate— și când colo, poftim! iată cum lucrează acest incurabil!

Inchipue'ți petrecere, să se pomenească odată fabula gazetelor, cu numele înnoroit în cine știe ce articole de reportaj de scandal, cântându-i-se, cu perfidie, ori sincer, isprăvile de carbonaro, devotamentul și jertfele pentru cauza norodului moscovit! Dar puteți voi calcula urmările unei asemenea aventuri? Inchipue'ți, Doamne ferește! un scandal anarchist, fie chiar simulat, apoi o anchetă, pe urmele « mateloților », condusă de vreun procuroraș de provincie (vre un Jean.....), arzând de ambițiunea unui strălucit debut — o cauză celebră! Unde descindem întâiu? — Vrea oare Costică să-și vază iarăși casa (în cazul cel mai bun) pusă sub strajnica pază a canaliei polițienești — cavernă de teroriști, fabrică de pașapoarte și ruble false, depozit de libele și bombe nihiliste? N'a suferit odinioară destul pentru asta? Ori poate a uitat? De astfel de emoțiuni are acuma nevoe sistemul lui nervos?

Traian P.... (probabil polițaiul orașului Sinaia, N. R.) este un băiat de zahăr, o inimă liberală fără nici o îndoială; dar este și om nevoiaș, căruia îi pasă tare de slujba lui. Un astfel de om nu trebue vârît așa cu dinadinsul în situația sublimă a eroilor de Grand-Opéra — între interesul de pielea lui și datoria de devotament pentru o idee mare. Mai la urmă Republica rusească nu-i poate acorda numaidecât o pensie în locul slujbei pierdute — asta fiindcă Serenisima Republică nu și-a votat încă bugetele — pe câtă vreme micul regat român poate să-i răsplătească îndată zelul. De ce să-i dai brânci omului în adâncul păcatului?

Scrisoarea d-tale, după un zâmbet pe care mi l-a smuls, m'a îngrozit, îți spun drept. Un moment mi-a trecut prin minte să vă telegrafiez a ne întâlni câteși trei la Budapesta, unde să-i vorbesc pe șleau lui d. Costică ca să-i deschid ochii asupra primejdiei, cred eu, cu care se joacă. Dar imediat mi-am luat seama; m'am gândit că e'n stare să crează, ori că nu este depeșa mea, ci o machinație, o mistificare a poliției rusești, ori un guet-apens, în care eu aș juca, nu rolul chiar de trădător (de asta, știu bine, n'ar fi în stare să mă bănuiască), ci al unei unelte fără conștiință. Te joci cu imaginația exaltată a jacobinului nordic! I-aș scrie

www.dacoromanica.ro

direct lui, dar mă sfiesc, până n'am deslegarea d-tale: poate n'ai voi să știe că dela d-ta am aflat reintrarea lui pe scena revoluționară. I-aș scrie iarăși pe departe: « Am auzit că maladeții lui « Patiomkin » — « de sigur or să te ia în întreprindere » — « Păzește-te »... « Adu-ți aminte », etc. Mi se pare însă că e mai bine decât toate să te las pe d-ta să judeci la bun prilej, dar cât mai de grabă, cum să-i comunici, mai nimerit și mai cu brio, viile mele aprehensiuni, dacă nu cumva o iei în gât și-i arăți d'a dreptul rândurile din această scrisoare care-l privesc atât de aproape.

Spune-i sau nu, eu îmi fac o datorie frățească să ți le spun d-tale.

Sunt gata, dacă vrea el, să vin la Budapesta când îmi telegrafiezi, ca să-i bag mințile în cap. (N. Pe lângă sermonare, l-aș și distra oleacă, și am petrece o zi perfect. Cunosc bine orașul)... »

Din fericire, lucrurile nu au luat întorsătura temută. Caragiale, după ce și-a dezvăluit disponibilitatea de jertfă prietenească, revine la afectuoasele persiflări pe care i le prilejuește socialismul fără leac al lui Gherea:

« Depeșați-ne îndată ce știți că sosește Domnul Costică cu familia. Vreau să-l întâmpin la gară în Lipsca, precum i-am făgăduit — dacă nu cumva evenimentele din Rossia l-or fi făcut să-și schimbe gândul și să meargă în Cavcaz în loc să vie în Saxonia. Acolo îți mărturisesc că n'aș merge să-l întâmpin, măcar de-aș conta că mă proclamă prezident al republicii huliganilor » (c. p. 23.12.05).

« Moscalul » e așteptat, de altminteri, în fiecare an, cu o nerăbdare febrilă, mai adeseori amăgită, e urmărit cu interes în deplasările sale prin străinătate și în activitatea sa publicistică din țară. Foiletoanele lui Gherea i se par excelente: « Vei zice, sunt sigur, ca și mine, că d-lui și-a mancat vocația: trebuia să se facă pamfletar, nu propagandist » (c. p. 3.12.09).

Admiră « Neoiobăgia », pe care o socotește « viabilă » (scris. 11.11.1911).

Ca un adevărat burghez ce este, respectuos al distincțiilor și ierarhiilor, dezaprobă refuzul decorației *Bene Merenti*.

www.dacoromanica.ro

« Stimate D-le Doctor, parcă ți-am spus eu vorba reposatului doctorul Marcovici: « un om cu principii este un incurabil ».

« In ultimul moment, aflu că d. Costică Gherea a mulțumit ministrului pentru *Bene-Merenti*, dar i-a declarat că refuză a primi distincțiunea asta, căci la aceasta se opun principiile d-sale.

« Cum am să-l spăl pe cap, când l-oiu prinde, cu principiile d-sale ! Sunt indignat. Auzi d-ta ! om bătrân... cu principii !

« La revedere ! Fiți sănătoși ! Car. » (c. p. 24.4.09).

Prin mijlocirea lui Gherea, Caragiale face cunoștința fruntașului socialist Ristache Racovschi, care avea să joace peste zece ani un rol de seamă în izbândirea revoluției rusești. Expulzarea sa, în Iulie 1907, e cu hotărîre dezaprobată:

« ...Comunică prin urmare respectivului, dacă-i știi adresa, ca să știe cât mai din vreme cum să se aranjeze. Oricât îi știi de budalale pe politicienii noștri, nu-i credeam capabili de o așa boacănă prostie și de așa stângace samavolnicie. Comunică-i și lui Costică îndată » (c. p. 17.8.07).

La apariția broșurii « 1907 », Caragiale o expediază la Viena, lui Racovschi, care se înflăcărează de neprevăzuta intervenție a scriitorului apolitic:

« ...Mi-a scris: vrea să facă o dare de seamă la *România Muncitoare* și la *Viitorul Social* » (c. p. 24.10.07).

O corespondență vie se leagă între dânșii cu acest prilej:

« R. mi-a scris. Fericitul surgunit, de Crăciun, are să se ducă la Roma. Inchipue-ți, dacă nu'l expulza, unde era să petreacă sfintele sărbători: la Ghelengic ! ! în mijlocul muncitorimii tătărești ! » (c. p. 27.11.07).

Caragiale se gândește chiar la o raită în Praga « spre a conveni cu doctorul nefilistrul » (c. p. 9.12.07).

Chestiunea expulzării continuă a-l interesa. Din București, îl ține în curent pe Zarifopol (c. p. 3.4.08), despre « afacerea *amicului Ristache* », pe care o dezbătuse mai pe larg într'o scrisoare (21.8.07) și care face obiectul preocupărilor sale timp de mai bine de doi ani, de vreme ce ultimă oară o comentează într'o cartă poștală datată 6 Noemvrie 1909.

www.dacoromanica.ro

Reîntors clandestin în țară, agitatorul socialist e trecut peste graniță. Caragiale, care se cheltuise până atunci în consultații juridice neluate în seamă, își regăsește umorul, spre a-și descrie cu candoare cinică psihologia de burghez patent:

« ...Celebrul Ristache a fost predat Austro-Ungariei sain et sauf. In schimb, frații sindicaliști au fost stâlciți la București, după ce și ei au sdrelit destui polițiști. Când ne vom vedea, îți voiu demonstra că țiu recordul mișeiiei eu — nu d-ta, cum te lauzi. Să scapi prin noroc e una; să fugi prin calcul este alta. Și nu știi cât m'am aplaudat Marți la B-pesta, aflând telegrafic cele petrecute în ajun seara la Buc., după plecarea mea — via Verciorova... Dar, rogu-te, încă odată, să ne vedem, cât de curând: două nopți n'or să ne ajungă pentru importantissime comunicări » (c. p. 5.11.09).

Dela Viena, Racovschi e urmărit cu un ochi curios prin Budapesta:

« Ristache se agită și agită pentru moment în Budapesta. I s'a urît se-vede ș'acolo » (c. p. 10.11.09) și mai departe:

« Ristache a trecut prin Berlin spre Copenhaga, la Congres. E sănătos și vesel, și tot cum îl știi, apostol infatigabil. Poate să se'ntoarcă tot p'aici, dacă interesele cauzei sfinte nu-i poruncesc să ia altă cale » (c. p. 1.9.10).

Ultima oară se întâlnește numele său într'o împrejurare curioasă, relatată de *România Muncitoare*. Un muncitor din Ploești își înscrie copilul nou născut în registrele stării civile cu numele de botez, dacă se poate spune, Racovschi. Caragiale transmite lui Zarifopol tăietura respectivă de jurnal pe c. p. datată 21.5.11.

Mai la vale vom arăta cât de străin a rămas marele scriitor de curentele sociale și democrate. Oricum, poate în schimbul interesului manifestat de Racovschi pentru broșura « 1907», Caragiale s'a interesat foarte activ de tribulațiile neastâmpăratului socialist. Totuși, înregimentat în partidul conservator-democrat, care a luat atitudine ostilă reprimirii în țară a expulzatului, Caragiale a refuzat să semneze o protestare în favoarea acestuia, punându-se la adăpostul disciplinei de partid. Era, nu-i așa, exclus să rămână până la capăt consecvent? Men-

www.dacoromanica.ro

ționăm lucrul în concluziune, fără text ilustrator, fiindcă acest episod nu se regăsește în corespondența Caragiale-Zarifopol.

Un alt prieten al lui Caragiale, deseori pomenit în corespondență, este Delavrancea. In cursul lunii Iulie 1905, Delavrancea îl vizitează la Berlin. Despre această vizită, Caragiale scrie o dare de seamă pentru doctorul Ureche, destinată publicității și îl anunță pe Zarifopol că-i va comunica textul înainte de expediere (c. p. 21.7.05). Caragiale urmărește cu o curiozitate ascuțită activitatea sa politică și literară — dar despre aceasta din urmă mai târziu.

« Am scris lui Barbu în franțuzește (!) ca să'l felicit pentru discursul lui *gallophile* și ca să'l îndemn a trece iar prin Berlin, mergând spre Paris ca să ia pe Cellica » (c. p. 11.5.06).

« Delavrancea, cand'dat conservator al partidului lib'ral, ales la Focșani col. II Cameră. Hoch ! » (20.1.08).

Despre același eveniment revine maliții:

« Să nu uit a-ți spune: Barbu, ales la Focșani col. II, a fost candidat conservator al partidului liberal, și 'n această calitate a ținut pe malurile Milcovului, la o întrunire în ajunul alegerii, *o conferență despre Doină* (absolut veridic), dinaintea alegătorilor putneni (N. Fireșt, cu mult succes). » (c. p. 12.2.08). Aluzia se repetă în c. p. dela 16.2.08.

Altădată, lipește pe dosul unei cărți poștale, textul tipărit *in extenso* al unei foarte lungi telegrame de « Omagii cu prilejul aniversării *Regelui României* » cu ocazia celei de a 73-a aniversări a regelui Carol I. In loc de comentar, Caragiale subliniază alternările pronumelor, referitoare la Rege, când *Vă* sau *Voastre*, când *Tu*, *Tău* sau *Ți*, ba chiar erorile de tipar, atentatoare la majuscule: *tine* și *sa* (c. p. 27.4.1912).

Prin cartea poștală datată 5 Mai 1908, Zarifopol spicuește următoarele rânduri din prefața lui Barbu Delavrancea « la cele 5 discursuri ale marelui bărbat de stat Gh. Cantacuzino »:

« Cu o *frăgezime în limbă*, pe care n'ar avea-o decât un orator la patruzeci de ani, el te farmecă, și prin desemn și prin culoare și întotdeauna știi, de cum a început, unde vrea să ajungă ». « Trecutul nostru s'ar părea în mintea multora ca o piatră de

www.dacoromanica.ro

moară de gîtul osînditului Sfîntul nostru trecut!» *(sic!)* — «La Florești, este taina inspirațiilor D-voastre... In mijlocul unei naturi încântătoare care revine în fite-ce an la flori, la verdeață, la tinerețe, înțeleg pe un filosof optimist».

Caragiale judecă în termeni foarte severi amabilitatea prefațatorului:

«Iți mulțumesc: primit, citit, uimit. S'a 'ntrecut marele nostru amic pe el însuși! De atâta spontaneu și dezinteresat avânt trubaduresc nu-l credeam capabil! Imi place să mă las îmbătat de mirifica lui proză, care miroase așa de plăcut a alcool concentrat — și, firește, ca după orice beție, simt grozavă greață; totuși, incorigibil, mă reîntorc să gust iar cu lăcomie din primejdiosul filtru, de care nu mă pot sătura. — A! Dragă domnule doctor! să te ferească Dumnezeu să-ți pierzi umbrela; să-ți pierzi orice speranță de a o mai găsi! Dar mai cu seamă să te ferească de a-ți pierde rușinea! tot mai bine e să ești fără umbrelă pe ploaie, decât în pielea goală, nespălat, la lumina soarelui pe cale publică, fiindcă a pierde va să zică a fi avut ce, în orice caz — afară de tristul caz din urmă. Vai! nu îți pot spune ce greață simt acuma» (c. p. 8.8.08).

De bună seamă, desaprobarea e excesivă.

Despre prietenii mai obscuri ai lui Caragiale, ca pianistul Dimitriu sau gramaticianul I. Manliu, stabilit la Dresda, nu este locul să mai stăruim.

Relevăm faptul că poetul Cerna, în timpul doctoratului său, îl frecventa pe Caragiale, ba chiar era folosit de acesta ca meditator al unuia din fiii săi:

«D. Cerna, tânărul poet filosof, distins matematic și mare meloman, aflându-se pe doi ani la Berlin, a binevoit, spre bucuria noastră, să se însărcineze cu educația științifică a lui Luki» (c. p. 11.11.09).

Dintre tineri, unul din familiarii lui Caragiale la Berlin, era d. D. Gusti, care-și prepara de asemenea doctoratul. O foarte savuroasă mențiune a d-lui Gusti e făcută cu prilejul conferinței d-sale ce avea să trateze despre libertate:

«D. Dr. Gusti regretă că nu ne poate însoți; este ocupat cu conferința pe care trebue s'o țină în curând într'un cerc de

www.dacoromanica.ro

savanți: despre *Libegtate!* Zice că la toate chestiile lăturalnice e pregătit să răspunză, dar nu e gata cu răspunsul la una singură: Ce este, ce poate fi *Libegtatea!* Dar asta de sigur o să'i vie mai ușor ca tot, să sperăm » (c. p. 4.6.05).

Dese mențiuni se întâlnesc relative la d-l Horia Petra-Petrescu, care prepara la Lipsca, sub conducerea profesorului Weigand, o teză de doctorat despre opera lui Caragiale. Deși prinsese afecțiune pentru acela pe care îl numea « ilustrul meu criticant » (c. p. 15.1.08), manifestă la tipărirea tezei, spaima de metoda analitică:

« Mi-am făcut plăcerea — știindu-te iubitor de marfă proaspătă primissimă, — să-ți ş̦pedez prin poștă o bunătate, o frumusețe: Disertațiunea junelui Doktor (lipscan) Horică, despre prea-umilitul d-tale preten, Herr Direktor. Mă cunoști ce vanitos sunt pe deoparte și pedealta ce pasionat după critica modernă. — Ah ! iubește-mă, dar nu intra, mă rog frumos, ca într'un dulap de lemn în sertarele unde se ascund măruntaiele mele, căci asta mă rog frumos, mă doare » (c. p. 9.2.11).

Caragiale era de asemenea în relații cu profesorul Weigand, a cărui adresă o cere într'un rând (scris. 4.5.05) pentru a-i înmâna operele sale, și altădată (c. p. 22.6.05) pentru o discuție ortografică:

« Aș vrea odată să'mi împac conștiința umană cu ortografia română; n'aș voi să mor nepocăit, dac'am greșit; e o chestie pe care aș vrea s'o lichidez aci pe pământ, nu în cer față cu bunul Sfpietru și cu severul meu amic Rostogan ».

Caragiale anunță că îi va trimite un exemplar din ediția a II-a a broșurii sale « 1907 ».

In sfârșit, ca să terminăm cu capitolul relațiilor sale, vom aminti de vizita la Berlin a d-lui M. Dragomirescu în același an 1907, al apariției *Convorbirilor Critice*, la care a colaborat Caragiale cu versuri.

* * *

Epoca berlineză a lui Caragiale se caracterizează prin active lecturi literare, prin dese schimburi de cărți străine și românești, prin împărtășiri numeroase de impresii foarte libere despre opere

www.dacoromanica.ro

și autori. Caragiale era apoi un mare consumator de ziare și reviste, de unde culegea cu o deosebită voluptate o seamă de gugumănii, pe care le numea în felurite chipuri: acadele, bunătăți, dulciuri, etc.

Marele scriitor nu-și cruța prietenii cei mai intimi, surprinși în delict arzător de lipsă de gust. In asemenea împrejurări, se folosea de tăieturi din ziare, lipite cu grije pe carta poștală, ca să nu mai încapă nici o îndoială asupra autenticității mărgăritarelor pescuite.

Așa bunăoară, el făcea mare haz de versul gnomic al lui Vlahuță, de celebritate didactică.

« Nu de moarte mă cutremur ci de veșnicia ei ».

Odată îl reproduce după o tăietură de jurnal, fără a-l comenta (c. p. 4.3.07) și încă de două ori (c. p. 13.10.07 și 27.12.07), citat cu admirație de d. Gh. Ghibănescu, profesorul de pedagogie dela Iași.

Caragiale colabora la *Convorbiri Critice* sub pseudonimul «Marele Anonim», și expedia regulat revista lui Zarifopol. Nu am putea certifica însă, prețuirea sa intimă pentru publicația care se fălea cu contribuțiile sale. Intr'un loc (c. p. 18.4.07) face un joc de cuvinte probabil folosit de Nemți, între *Drucksache* și *Drecksache*, referitor la numerile 6 și 7 ale revistei.

Spiritul său critic nu respectă, în felul lui Eminescu din *Epigonii*, pe cei mai venerabili dintre înaintașii ctitori ai literilor românești:

« ... îndată ce mă întorc, cu d'asila am să te fac să citești ceva din Părintele Literaturii Române, Heliade — e fenomenal! D-ta, încă nu-ți poți da seama bine de calitățile fiicei dacă nu cunoști de aproape pe părintele ei — geaba! — » (c. p. 5.5.09).

Ce să mai spunem de Bolintineanu, pe care l-a și pastișat în vre'o două sau trei rânduri, imitându-i minunat ritmul mecanic :

« *Elena* n'am citit-o, dar sper, după titlu s'o găsesc la înălțimea lui *Manoil* » (c. p. 4.2.07).

« Am citit *Elena:* e o minune. Demnă soră a lui Manoil — amândoi copii sublimi ai genialului lor părinte... O vom spicui împreună; cu sfințenie, am notat variile minuni de care e plin

www.dacoromanica.ro

acest capo-d'operă politico-filozofic! Geniul liberale-naționale nu se putea urca mai sus» (c. p. 7.2.07).

Caragiale nu lua în serios nici poezia cu tendințe culturale a lui Alecsandri. Un fragment mai lung de scrisoare, însoțit de o foarte reușită pastișă inedită, e dedicat bardului dela Mircești.

Prea stimate cetățene,

«Și ca Român, — căci, mai nainte de a fi om, Românul este Român, — și ca poet, — căci Românul este născut poet, — pot zice că mă aflu astăzi în culmea fericirii... Vezi numa! După ce primii dela d-ta fragmentul neprețuit cu începutul «Tricolorului», o împrejurare providențială mă făcu să dau peste atât de mult și cu drept cuvânt desideratele de d-ta, ca și de Românimea întreagă, țeterale, nu ale acrului Tațitus, (că'z acelea nu's, pentru noi acuma de samă!), ci peste ale dulcelui bard dela Mircești. Inchipuie-ți noroc. Am găsit, într'o colecțiune de poezii naționale legate, pe partea din năuntru a scoarței (scriptura, o recunosc perfect) oda «Tricolorul» *-în-trea-gă*, scrisă, fără doar și poate, de mâna olimpianului nostru. Zic *odă*, fiindcă trebue să fim prea nedați la slovă, ca să punem în altă categorie decât a odei o concepțiune poetică de așa înaltă inspirațiune.

«N'am nevoie, cred, să-ți transcriu și partea pe care o ai d-ta; presupun că originalul îl vei fi păstrat cu scumpătate; mă mărginesc a-mi face cu mare plăcere datoria cetățenească de a-ți da, aci alăturată în copie fidelă, urmarea «Tricolorului», dela versul din urmă al fragmentului pe care ai avut dragostea de simpatriot a *mi*-l împărtăși... — Vezi, mă rog frumos, alăturata urmare a «Tricolorului»:

. . . . . .
. . . . . .
Că li-i groază lor,
Groază tutulor,
Groază liftelor
Și păgânilor...
Și Maghiarilor,
Sălbaticilor
Fii ai Hunilor;

www.dacoromanica.ro

Fanaticilor;
Otomanilor,
Ulemàlelor,
Şi paşàlelor,
Budalàlelor;
Şi Antarţilor,
Grecomanilor,
Caţaonilor;
Schipetarilor,
Capsomanilor;
Şi Bulgarilor,
Sîrboteilor,
Geanabeţilor;
Şi sectanţilor
Panslaviştilor,
Lipovenilor
Şi Scapeţilor,
Şi Jădanilor
Scărrnăviilor!
Groază tutulor
Inimicilor
De-al Românilor
Braţ răsbunător
Şi triumfător..
Voi! Poeţilor,
Prozatorilor,
Oratorilor,
Muzicanţilor,
Lăutarilor,
Trubadurilor
Toţi cântaţi în chor
Cu viers tunător
Mândrul Tricolor
Ş'al său brav popor,
Rege iubitor,
Patrie ş'onor
...Aud?

Cu mare înfrigurare urmăreşte Caragiale presa literară în jurul reprezentării piesei *Apus de Soare*. Se pare că I. L. Caragiale nu a prea gustat genul istorico-dramatic, nu lipsit de retorism, de vreme ce se leagă, într'o scrisoare nedatată, de mărunte greşeli, ca aceea a denumirii unui personaj italian, doc-

www.dacoromanica.ro

torul Ieronimo (sic), în loc de Girolamo, adevăratul nume italienesc. După ce mântue cu această șicană onomastică, adaugă:

« Dar despre acest « Apus », a opta minune a lumii, mai pe larg când ne-om vedea. Ca să-i înțelegi gustul, d-ta care n'ai fost sufler, trebue să te ajut și eu puțintel — care am fost. Sunt înăuntru comori teatrale ».

Inchipuiți-vă pe Caragiale debitând ca un teatralist ce era, textul *Apusului de Soare*, spre a-i dovedi lui Zarifopol că Delavrancea nu are idee de teatru. Demonstrația probabil a continuat cu prilejul *Viforului*, care s'a jucat prima oară în Decemvrie 1909.

Asemenea verificări orale, cu mare aparat de gest, mimică și voce, trebuie să se fi repetat în nenumărate rânduri, Zarifopol bucurându-se de încrederea expansivă a lui Caragiale.

Un cal de bătaie obișnuit al acestuia era faimosul pedagog de școală nouă, Marius Chicoș Rostogan, travestiul profesorului V. Gr. Borgovan.

« Am să mă pun la poliță și să citesc viața și operile lui *Buda deștaloțiu*, în speranța că trebue să găsesc un rând două vrednice de subliniat: mă știi ce pasionat vânător sunt; cu ce răbdare urmăresc în vastul câmp al publicisticei daco-romane, ceva bun de împușcat » (23.2.910, c. p.).

Nu suntem însă totdeauna în posesia datelor exacte, privitoare la obiectul stăruitor al sarcasmelor carageliene:

« Iți păstrez pentru citit una perlă daco-romană finisissimă: o minune între minuni! Mai presus decât chiar cele « 4 zile în Ardeal » (c. p. 8.12.09).

Sau: « După masă, am pentru d-ta dulciuri literare finisime » (c. p. 11.12.09).

Ori:

« Știind că vă plac dulciurile literare pozitive, mă grăbesc a vă trimite... « Universul », cu o acadè finissimă a unuia dintre cei mai clasici rahagii daco-romani. Gustați-o, vă rog, și spuneți-mi drept: așa e că știu să aleg? » (c. p. 2.2.09).

Un ultim citat în aceeași linie a necunoscutului:

« P.S. Nu-i așa că în prost hal a ajuns biata slovă românească? Ori eu m'am ramolit? — E prea-prea! Ce ziči și d-ta? Ce grozave testimoniuri de paupertate mentală! » (c. p. 12.10.09).

www.dacoromanica.ro

Cu greu putem reconstrui scenic dezbaterile literare, unde Caragiale cheltuia rezerve incalculabile de vervă pentru a sfârtica specimenele ce nu aveau darul să satisfacă gustul său de proprietate, preciziune și rigoare. Când nu aveau prilej apropiat de întâlnire, își expediau reciproc pachete voluminoase de cărți și reviste, spre a acumula material de filologică și artistică discuție pentru proxima convenire:

« Un teanc de publicațiuni pline cu minuni te așteaptă — vom spicui în această grădină mirifică spre a compune un buchet demn de a sta pe altarul muselor daco-romane, drăguțule ! » (c. p. 27.2.12).

Caragiale proceda totdeauna pe anatomia monstrului descoperit cu perspicacitate, pe care îl numea « docoment ».

Nu este riscat să atribuim acestei prietenii centrate pe acuitate critică, deschiderea curiozității lui Caragiale pe câmpul literelor străine. Astfel, după oarecari rezistențe, Caragiale a ajuns cititor pasionat al lui Heine:

« Heine e foarte plăcut; dar nu ți se pare cam prea... școală romantică liberală (o idee ma'e !). Ori noi suntem prea lepădați de ideile generoase libegtate, egalitate și fgategnitate ! Insă oricum îl gust foarte mult. Cu tot liberalismul lui spiritul îi remâne și este pe partea asta în adevăr prețios » (c. p. 27.12.07).

« P. S. Rogu-te mai ai ceva din Heine. Tare m'ai îndatora. De l'Allemagne mi-a plăcut tare. Degeaba, romanticii au fost foiletoniști clasici; modernii nu înțeleg ce e foiletonul » (c. p. 12.2.08).

Caragiale, cucerit de autorul său, mai cere *De la France* și *Allemands et Français*, toate în ediția Calmann Lévy.

Artistul conștiincios e atras chiar de mediocrele cărți ce tratează despre stil, ale lui Albalat. Strașnic ne-ar fi plăcut o binemeritată ieșire violentă contra acestui « rahagiu » de pe malurile Senei !

Cândva, Caragiale este târît în citirea pe nerăsuflate a cărților lui Funck-Brentano (*Légendes et Archives de la Bastille*, pe care le numește « o lucrare minunată », c. p. 17.11.08, mai ales prin conciziunea autorului, ce s'a folosit de un material așa de vast).

www.dacoromanica.ro

Altădată, se interesează de aproape, de literatura folkloristică străină, ca să se folosească de anumite date la redactarea unor povești:

« Rogu-te, spune ceva Sir John Dunlop (Istoria poveștilor, basmelor, etc.) despre « O mie și una de nopți »? Unde le-o fi fost izvorul? Când și cum au apărut în limbile europene? Și, în acestea, cari sunt cele mai însemnate versiuni?... rogu-te, fă-mi bunătatea a-mi da în românește tot ce poți afla, de care am mare și urgentă nevoe » (c. p. 7.5.11).

Cine cunoaște estetismul lui Caragiale nu va fi mirat de admirația pe care o mărturisește undeva pentru Turgheniev:

« Am citit pe Turgheniev. Mare meșter! Mare de tot! » (c. p. 24.4.10).

In același loc numește « critica literară a lui Panu » — dar nu cumva e ironic? — « elegantisimă ». Urmează cam echivoc: « Așa-mi place mie: scurt și cuprinzător ».

Intr'o scrisoare fără dată întâlnim mărturia îndreptățitei sale stime pentru proza lui Odobescu:

« Iți expediez *Selecta* de răposatul Conul Alecu Odobescu (care mi se pare mai spălat decât toți cei din dzilili di aur a scripturilor române) ». Ați recunoscut pastișarea versului faimos din *Epigonii*.

Zarifopol i-a stimulat lui Caragiale pentru Anatole France, un interes care se întinde până și asupra vieții intime a autorului, către bătrânețe efeminat:

« Ai aflat desigur, că amicul nostru Anatole se însoară cu o actriță tinerică. L'au ajuns blestemele lui frère Ange » (c. p. 16.10.09). E vorba de proiectul senil de căsătorie cu actrița cunoscută în America de Sud.

Spirit criticist, negativ, încadrat « Junimii » în spirit, mai mult decât cenacular, Caragiale atestă prezența implicită a unui riguros critic. Nimic nu e mai firesc — dacă recunoaștem în artist un critic al propriei sale producții — decât manifestarea aceluiași critic, neînduplecat judecător al literaturii trecute și contemporane. Când se vor aduna din toate părțile, scrisorile răspândite de Caragiale, coroborate cu parodiile și pastișele sale, precum și cu opiniile sale literare, dezvoltate teoretic, se

www.dacoromanica.ro

va putea studia sintetic estetica sa şi aplicările ei la producţia literară românească. E un obiect de studiu, care depăşeşte marginile acestei cercetări.

* * *

Mutat la Berlin, Caragiale şi-a propus din primele luni, o disciplinare a muncii sale literare. Impărtăşirea acestei intenţii de program revine stăruitor:

« ...mă pun la lucru pe brânci. Asta nu mă va împedica să beau cu d-ta un pahar de Pfungstaedten, urându-ne reciproc succesele meritate ce ne aşteaptă cu celebrele noastre opere » (c. p. 15.5.05).

« Eu n'am început încă să lucru, dar fierb şi sper că în curând voiu porni » (c. p. 22.6.05).

Dispoziţia de muncă refuzându-i-se, Caragiale învinovăţeşte cu prefăcută vehemenţă Muzele, mai binevoitoare cu un cumnat al său, obscur poligraf:

« Ce ai păţit d-ta cu zeiţa gravă a filologiei nu e nimica pe lângă ce am păţit eu cu cele două uşuratice surori — Thalia şi Melpomene. Au luat amândouă câmpii. Bănuesc că trebue să fie acuma în atpria noastră, îndrăgostite (o ! incest mitoloicig şi chiar mitocănesc ! pot pentru ca să zic) cu cumnatu-meu Dutzescu, care trebue să fie deja borţos cu două gemene, o tragedie şi o comedie. Să aşteptăm, cu încredere în viitorul literaturii şi artei române, momentul fătatului ! — Deci, văzându-mă aşa părăsit de cele două secături, m'am hotărît şi eu să nu le mai chem: or să se sature ele de haimanalâc şi or să se'ntoarcă umilite şi pocăite acasă — scroafele ! pardon ! » (c. p. 27.6.05).

Caragiale are proiecte de tipar lucrative şi fabuloase:

« Printre picături aş vrea să completez pe « Rostoganu » şi să fac o ediţie frumoasă. Dar aş găsi editor ? Zic, un editor nu cu 300—400 de lei, à la Alcalay, unul care să'mi dea pentru o ediţie de 3000 exemplare, măcar 2000 de lei, — fie chiar pentru o ediţie de 5000. — Dar să lăsăm visurile... » (scris. 28.7.05).

In vara anului următor, întâlnim din nou intenţii frumoase de activitate literară:

www.dacoromanica.ro

«Eu mă duc acolo (la Travemünde, N. R.) în speranța să pot, pe verandă, la umbra falnicului tricolor, să lucru ceva spre glorificarea lui, drăguțul!» (c. p. 20.6.06).

«Eu sper să ies cu ceva de aici» (c. p. 2.7.06).

In prealabil, își înstrunise coarda ușurică a lirei, cu versuri fără pretenție, în genul felicitărilor de anul nou ale factorilor poștali:

Aurora azi apare
Mai mândră și mai frumoasă,
Căci e zi de serbătoare,
Zi plăcută și voioasă.

Anul nou să vă găsească
Petrecând cu mulțumire!
Bine să vă dăruiască,
Și deplină fericire!

Hoch! familiile-amice,
Zarifopolu și Gherea!
Curgă viața lor ferice
Și mai dulce decât mierea!
Un tânăr poet daco-român

(c. p. 18.1.06; altele, într'o singură strofă, 11.1.12).

Sau, cu o treaptă mai sus de această mediocră improvizație, scrisese versuri sprintene și spirituale ocazionate de un fapt divers, citit în «Universul» (duelul dintre cei doi avocați armeni, Vartan D. Manuc și V. Mamigonian, dela Focșani):

«Această știre a provocat, din partea sufletului meu afectată serviciului liric, câteva versuri, pe cari, cu toată modestia, le supun aprețiării d-tale competente. Nu pretind a fi făcut un cap-de-operă; nu! Dar, ori și cum, mă măgulesc cu speranța că, orice s'ar zice, versurile mele umile pot găsi, ca să zic așa, locul lor într'o mică antologie a poeților din veacul lui Carol I. Vedeți numai și rogu-vă, spuneți-vă părerea sinceră:

Din Focșani s'a anunțat
Că Manuc, un avocat
Ș'alt armean, tot avocat,
La duel s'au provocat.
Două focuri s'au schimbat
Fără nici un rezultat.

www.dacoromanica.ro

Pe urmă s'au împăcat
Mâna amical şi-au dat,
Avocat la avocat,
Şi 'mpreună au mâncat,
După uzul consacrat.

(4.5.06)

Din Travemünde comunică şi comentează debarcarea ministerială a lui Bădărău, în proză:

« Bădărău a fost exoflisit din minister; în locul lui la justiţie este numit Dimitrie Greceanu, duşmanul lui politic, şi pur conservator ruginit. L-au regulat boerii pe mojic » (c. p. 2.7.06); sau în versuri, inedite:

FABULĂ DEMOCRATICĂ

Motto:

Pe Iona l-a înghiţit,
Spune Biblia, un chit.
Fiind greu de mistuit,
Inapoi l-a asvîrlit.
Zise Iona zăpăcit:
« Cum remânem însfîrşit? »
Chitul zise: « Suntem chit! »

Nişte ciocoi au înghiţit
Pe Bade, unul dela noi;
Dar le-a fost greu de honipsit
Şi, jumătate mistuit,
Il aruncară înapoi.
Pe Bade rău l-a supărat
Acest afront neaşteptat,
Şi, nespălat, numai-decât,
El pe noi toţi ne-a convocat.
Noi toţi l-am mângâiat pe-rând:
« Nu fi mâhnit până 'ntr'atât!
« Vine pedeapsa lor curând,
« Şi, sicut canis, iar la noi
« Se vor întoarce-aceşti ciocoi! »
El însă zise amărît:
« Eu ştiu ce vreţi să spuneţi voi;
« Dar — ori-şi-cum şi ori-şi-cât, —
« Eu... cum remân.

MORALA

— Ciocoiu...' urît.

(scris. 5.7.06)

www.dacoromanica.ro

A doua zi revine cu o cartă postală:

« Dragă d-le doctor, cred că nu mai trebuesc comentarii la mica poesioară pe care mi-a inspirat-o nestatornicia valurilor politicei daco-romane mai straşnică decât a valurilor mării. Spune'mi, rogu-te, cum ți se par progresele pe cari lira mea modestă le-a realizat numai după trei patru băi de mare? Mă'ntreb: unde voiu ajunge, când voiu fi sleit abonamentul de 24 băi? Incalculabil. Aşteptând un mic cuvânt de încurajare, vă salut. Dela toți la toți viele Grüsse. Car. ».

In toamnă, concepe proiecte dramatice:

« Scriu o piesă de teatru: « Titircă, Sotirescu & Cie », 3 acte. Merge binişor » (scris. 26.10.06).

La drept vorbind, lucrul stă pe loc:

« Eu scriu mereu şi merge greu. Mi-e teamă să nu mă coplesească intenția » (c. p. 7.2.07).

« Sunt într'o stare de impotență mentală cum rareori mi s'a întâmplat — incapabil să scriu o replică, ne-mi-te o scenă — şi asta mă afectează grozav. Imi place să atribuesc starea asta a spiritului meu lipsei de petrecere şi de distracție... » (c. p. 17.9.07).

Piesa va rămâne în stare de proiect, deşi i s'au pregătit pentru redactările succesive un rând de caiete.

In schimb, născută fără dureri, « 1907 », mica lucrare politico-socială, recompensează printr'un succes răsunător, sforțările sale.

« ... iată broşura corijată; ediția I de 3000 e epuizată; astăzi trebue să se vânză a doua; aştept un transport ca să-ți trimit una curată » (c. p. 24.10.07).

« In momentul când scriu, la Bucureşti se trage la maşină broşura mea, pe care Urechia şi Pauker o cred genială. Mi-au prorocit enorm succes de vânzare. Să vedem! Peste două zile Patria o să fie inundată de proza mea revoluționară » (c. p. 12.11.07).

Greşelile de tipar îl scot din fire pe Moş Virgulă:

« Stimate D-le Doctor, am sosit cu bine şi am găsit acasă o plăcută surpriză daco-română: primul exemplar din broşurica mea plin de greşeli de ortografie, sau de punctuație, acelea sunt numai sosul; plin de enorme greşeli de text; în 32 de pagini,

www.dacoromanica.ro

43 de greşeli, dintre cari 12 fundamentale, de ex. *întrebuinţată* în loc de *întreţinută;* şi pe urmă fraze cu propoziţii sărite dintr'o parte într'alta. şcl. şcl. Am alergat noaptea la un birou central de poştă; am telegrafiat să se oprească vânzarea şi, cu scrisoare recomandată, am trimis *errata;* azi am trimis a doua (când îţi spun eu dumitale, că daco-românul e duşmanul slovei !) Un adevărat desastru, după atâta reclamă ! Bravos, domle Iancule ! Fiţi sănătoşi. Nu publica nimica în Daco-România... » (c. p. 20.11.07).

Peste câteva zile se justifică, înaintea unei obiecţii filologice a lui Zarifopol:

« A aproape cinci milioane etc. » stă în genitiv; subiectul la « clocotesc » este « sufletele etc. ».

« Vezi dar că *a* cel moldovinesc ne face uneori încurcătură. Dacă puneam « *ale* aproape... » nu mai încăpea ne'nţelegere, cu toată răsturnarea cam prea violentă, ce'i drept, a membrelor propoziţiei; şi de răsturnare aveam neapărată nevoie, cum sunt de lungi complementele şi al nominativului şi al genitivului. Nu face nimic ! puţină obscuritate dă oarecare prestigiu unui publicist » (c. p. 26.11.07).

« 1907 » atinge un tiraj ne mai pomenit:

« Aflu că broşura a trecut de 10.000 (dzăşi mii, bri omule ! Şi socoţi mata, coani ?) » c. p. 4.12.07.

Dispoziţia de lucru se menţine proastă în vara şi toamna anului următor (c. p. 14.8.09, 19.9.08, 23.11.08).

Cea mai însemnată producţie literară din acea epocă e *Kir Ianulea.*

« Cu ajutorul lui Dumnezeu, l-am dat în sfârşit gata pe Dracu ! *Kir Ianulea*-i isprăvit: acu, nu-mi mai remâne decât să-l dichisesc, să-l piepten şi să-i dau lustru, ca să-l pot prezenta în faţa lumii. Chiar astăzi îl iau la frecuş, şi sper că peste o săptămână, să-i dau drumul — fireşte, mai întâi are să vie la Dv. să vă salute, la Dv. care'l cunoaşteţi de când era mititel şi neţesălat. Până atunci, vă rog să citiţi pe aci alăturatul « Le Démon marié » (de Machiavel, N.R.), ca să puteţi compara pe Kir Ianulea cu originalul » (c. p. 21.1.09).

Un bilet fără dată stărue din nou pentru citirea nuvelei lui Machiavel:

www.dacoromanica.ro

« Stimate Domnule Doctor, rogu-te când ai vreme, aruncă-ți ochii pe această frumoasă poveste a nemuritorului nostru Nicolaki Machiavellis, ca, pe urmă, să vedem dacă nu l-am necinstit cu povestea lui Kir Ianulea al meu. Ergebenst Car. ».

Printr'o cartă postală dela 24 Ianuarie 1909, pune la cale o ședătoare la Zarifopol, pentru a doua zi, pentru prezentarea povestirii sale înaintea unui auditoriu completat de prof. Weigand, Horia Petra-Petrescu și Florica Muzicescu, cu asigurarea că citirea « nu poate dura nici un ceas întreg ».

De acum înainte, Caragiale intră într'un an productiv 1909. Până a se opri la forma definitivă a lui Kir Ianulea, se informează « despre Belfegor pe jermânește » (c. p. 28.1.09), sau cere avizul pentru inserarea unor versuri din Konaki și apoi originale, în text (pentru acest pasaj din c. p. datată 4.2.09, vezi Caragiale, ed. Paul Zarifopol, vol. II, Note și Variante, pp. 432—433).

« Despre celelalte două povești (probabil *Pastramă trufanda* și *Calul Dracului*, N.R.), ce să spun? Pân'acuma, nu mă pot pronunța. De lucrat, le lucrez pe brânci meșterește, cu mare canon; dar helbet! până'n săptămâna viitoare, cu voia lui Dumnezeu, poate să le gătesc. De când am sosit dela d-ta, crede-mă, să te crează Cel-de-sus, că n'am avut pân' acuma moment de odihnă: zî și noapte le ciocănesc. De nu mi-ar fi munca degeaba. Indată ce le isprăvesc, nu lipsesc a te anunța, ca să punem la cale a doua ședătoare literară daco-romană » (c. p. 4.2.09).

« Eu lucru; am început a expedia transporturi de caşcaval de Penteleu proaspăt « Universului », și din două câte am trimis (*O conferință*, Universul 7.2.09, *Țal*, Universul 2.3.09, N.R.), sper că măcar unul o să ți se pară destul) « de săracc. p. 22.9.09; mai departe cere *Universul* cu niște articole ale lui Vlahuță: « să mă scutiți de a mai căuta o idee — o parafrazare m'ar sluji grozav »).

« M'am încurcat reu cu « Universul », și vreau să fac un stoc mai mare de articole, ca să'mi menajez timp și pentru basmele mele, care așteaptă în carton » (c. p. 1.3.09).

« Stimate Domnule Doktor, mă 'ntrebași mai alaltăeri ce spanac dau « Universului ». Iți trimit, als Muster ohne Werth, porția întâia, ca să judeci d-ta însuți, te rog numai, nu fi aspru

www.dacoromanica.ro

cu mine ca Domnul X... luând seama că'mi dau toate silințele să amestec în spanacul meu și o lecuță de măcriș, ca de poftă.

Pe rând ce-mi vor sosi porțiile următoare, ți le voiu comunica.

Poimâine, sâmbătă, îl căpătăm pe al doilea, un capitol ca din « Momente ». Să vedem. Ți-am făcut și câteva « poeme în proză » de gen strict național-poporanist, ca fond; ca formă, de școala maeterlinckă. Pe urmă, ți-am mai făcut două băsmușoare, care vor putea, cred (să văd ce zici și d-ta) trece în volum cu celelalte. Dacă mi-ajută ziditorul să-mi meargă peana tot așa cum s'a pornit, apoi îmi menajez vreme să isprăvesc și pe Ler, din care am note gata destule »... (fără dată, urmează opiniile libere despre « Apus de Soare », cu Ieronimo și Girolamo).

Referințele despre munca sa se răresc, odată cu încetinirea producției.

« Inainte de a mă așterne pe lucru, aș dori să elucidăm împreună câteva cestiuni prealabile, referitoare la Estetica belelelelor-lit're. Aud? » (c. p. 27.5.10).

« Eu am de lucru peste cap. Vorba ceea: nu intră șoarecele în bortă, și'și mai leagă tigva de coadă » (c. p. 8.5.11).

« Pentru « Universul » fac Cronici, Momente, Schițe, după vechiul calapod. Mâne trimit pe a șasea » (c. p. 3.3.09).

« Am lucrat mult și prost » (c. p. 18.3.09, un articol despre «Apus de Soare »).

« Am trimis articolul despre « Apus », și articolul de desbatere cu Vlahuță. Sunt curios să vedem ce zici de acest nou mod de a prepara spanacul tricolor » (c. p. 21.3.09).

« E foarte probabil că la « Universul » nu voiu mai colabora. Când ne vom vedea, îți voiu explica de ce și cum » (c. p. 27.3.09; colaborarea continuă în tot cursul lunilor Aprilie și Mai).

« N'am lucrat până acuma nimic alta decât am aranjat un volumaș de povești, pe care sper să-l public în tovărășie cu Administrația « Adevărului » (*Schițe Nouă*, 1910, N.R.), c. p. 12.10.09.

Pofta de lucru merge scăzând spre sfârșitul anului (c. p. 3.12.09), dar își revine îndată.

« Am pornit la stricare de hârtie. De m'o ține tot așa ca azi, apoi într'o săptămână, scap de grije pe cinci. Așa să am noroc!

www.dacoromanica.ro

Pe cât îmi pare, după scrisorile ce primesc, domnii dela « Viața Românească » sunt destul de mulțumiți cu colaborarea mea; îmi cer să le mai dau ceva (*Kir Ianulea*, în Nr. de Noembrie 1909, N. R.) Ce zici? Cum înțelegi d-ta asta? » (c. p. 15.12.09).

« P'aici toate bune, slava Domnului! atâta numa e reu, că eu merg tare greu cu lucrul. Vai de oasele mele! nu-mi găsesc astâmpărul; mă aflu exact în starea în care era Costică (acuma îi crez), când se canonea să fete Neoiobăgia lui. Și, barem, el a făcut-o viabilă; mie tare mi-e frică să nu scot vreo lepădătură... Apuff! » (scris. 11.11.11).

Din producțiile « lejere », cum le numea Caragiale, regăsim în corespondența cu Zarifopol, câteva strofe fără pretenție.

Un răvaș de băutură, în grai « moldovinesc »:

Di ieri seara, dila nouă,
Plouă, c'coani, plouă, plouă...
Și eu, sîngur, sîngurel,
Tot mă lupt c'un păărel.
Dùșmană șe'i soarta mè,
Că nu am cu șini bè;
Că mai vreme di băut,
Di băut și pitrecut
De cându's n'am mai vădzut
Al matale
Caragiale.

(c. p. 10.6.06)

O poezie fără titlu, bacchică, cu vorba stâlcită ardelenește, va apare în Tribuna dela Arad, dezardelenizată. Noi redăm mai jos textul primitiv.

« Eu nu sunt poet antic; sunt modern; nu fac anacreontice, nici epigrame metrice în distichuri; fac din când în când câte un cuplet în *genre* Caveau sau Kommero — d. ex.

Barometrul se tot lasă —
Vezi numa cum vremueșke...
Ș'apoi? par'că mie'mi pasă?
Incă un pocal! — Noroc.
Să se lese cât pofteșke,
Că eu nu mă las gheloc!

www.dacoromanica.ro

Mă rog să mi-l pui pe muzică; mie mi se pare — cum se zicea odinioară în « Junimea » — că este *cantabil* » (c. p. 10.12.06).

Al doilea cuplet :

Și ghe'i vorba pe lăsake,
Apoi lasă-ke pe mine!
Să se lese el cât poake,
Eu tot știu că l-am rămas:
Că, să mă dau ghe rușine,
Până 'n pimniță mă las!
Cu stimă, Poeta.

Al treilea cuplet:

La el consecvență nu e,
Că'z cum vremea i s'arată,
Când se lasă, când se suie;
Pe când eu, mă rog frumos,
Daca m'am lăsat odată,
Singur nu mă scol ghe jos!

Incă odată, mă rog frumos la d. Doctor pentru muzică — cât s'ar putea mai aghecvată » (două c. p. 11.12.06).

Pe o c. p. ilustrată, care reprezintă o piață, cum o văd niște bețivi, clătinată din temelii (Goslar: Grad' aus dem Wirthshaus, Komm' ich heraus, o, Marktplatz, wie wunderlich schaust du mir aus), Caragiale a scris acest catren:

Cutremure se 'ntâmplă 'n lume
Cu grozăvîi fără de nume;
Dar grozăviile din Harz
Le fac pe toate marț.
(28.8.06).

Sunt versuri destul de proaste.

Mai reușită e transpunerea, iarăși în dialect ardelenesc-rostogănesc, a devizei de pe fântâna slujnicelor, din Lipsca.

Wer rein Wasser will,
Muss reine Kannen han.
Wer mit will trinken
Muss mit klinken.
Wasser nimmt alles weg,
Nur schlechte Reden nit.

www.dacoromanica.ro

Apa, dac'o vreai curată,
Cana să-ți fie spălată —
Și zî, când ke-ai adăpat,
Bogdaproste cui o dat..
Apa spală toake șeàle,
Fără doar ghe vorbe rèale.

In scrisorile păstrate de Zarifopol, în afară de ineditele de felurită însemnătate, am mai găsit dintre poeziile publicate ale lui Caragiale, manuscrisele următoare: *Dogaressa și Poetul* (Duettino veneziano), *Crucea și Semiluna*, *Grația Domniței* și *Mângăiere*. (Vezi I. L. Caragiale, Versuri, ediția Barbu Lăzăreanu, prima intitulată *In gondolă*); primele trei datează din 1896 (*Epoca literară*, *Primul mănunchiu*, sub pseudonimul A. Museus), ultima, relativă la răscoalele țărănești din 1907, i-a fost expediată înainte de publicarea în *Convorbiri Critice*, cu ortografia: *Mângâiăre*.

Caragiale își făcuse, așa dar, din Zarifopol, un fel de confident literar, căruia îi comunica în scris toate proiectele sale și-i adresa, ca trufandale, înainte de tipărire, textele însăși. Ba chiar, într'o împrejurare, i-a supus ciorna unei scrisori către d. C. Rădulescu-Motru. Directorul *Noii Reviste Române* propusese o subscripție publică, cu prilejul jubileului de 60 ani ai marelui scriitor (1912). Ideea avusese darul să-l supere pe Caragiale. « Iată, aci alăturat, răspunsul pe care, după multă chibzuință, l-am turnat lui Motru. Vezi-l de aproape, și, dacă ți se pare potrivit, lipește, rogu-te plicul și dă-i drumul la poștă, einschreiben; dacă ai de făcut vreo observație, trimite-mi-l înapoi cu amendamentele d-tale » (c. p. 24.3.12).

Caragiale revine a doua zi, expediind revista și interesându-se dacă Zarifopol a trimis scrisoarea — și peste alte două zile, comunicând răspunsul său telegrafic: « Resping categoric subscripțiune publică ».

* * *

Primele semne de interes pentru *res publica* se manifestă în corespondența de față cu ocazia răscoalelor țărănești. Publicul literat cunoaște poate numai faimoasa broșură « *1907*, din primăvară până 'n toamnă », care conține o virulentă critică so-

www.dacoromanica.ro

cială, deosebit de acidulată, privitor la cele două partide « istorice ». In aceeaşi vreme, Caragiale a publicat o serie de fabule, la « Convorbiri Critice », prezentate transparent ca ale unui « mare anonim ». La o atentă examinare, « Duel », « Bietul Ion », « Temelia », « Mic şi mare », « Mângâiere », « Boul şi Viţelul », destăinuesc aluzii tâlcuitoare, în legătură cu evenimentele sociale. Alte două poezii « *Litania* — Pentru Sfârşitul lumei » — şi « Semnul », apărute simultan în « Opinia » dela Iaşi şi în « Ordinea » dela Bucureşti, reproduse în « Flacăra » (16.6.912) cu o notiţă de Şt. Antim, completează ciclul sacrei indignări carageliene din 1907.

Ştirea primelor simptome îl pune în mişcare:

« In ţara de sus, Botşăni Ieşi Dorohoiu, răscoale ţărăneşti contra posesorilor — contra Jădanilor. E lată rău. Verbal pe larg, mâne » (c. p. 10.3.07).

Scrie scrisori peste scrisori în ţară, rămase fără răspuns, cerând amănunte.

Către sfârşitul lunii compune prima parte din « 1907 » (Martie) care apare (în traducerea Mitei Kremvitz, după alegaţiile lui Luca I. Caragiale), în ziarul vienez de dimineaţă *Die Zeit* (Nr. 1624, Mittwoch, den 3. April 1907, 6. Jahr), sub titlul: *Rumänien, wie es ist, von einem rumänischen Patrioten*, şi cu următoarea notă redacţională: « Ideile de faţă se datoresc peniţei unuia dintre cei mai proeminenţi publicişti români. Ele dau o icoană nefalsificată a stărilor din România, care sunt vinovate de înfricoşătoarea mişcare ţărănească. Dacă autorul, în critica sa, loveşte câteodată dincolo de ţintă, durerea este aceea, care pune vorbele aspre în gura patriotului ».

Vom face ample reproduceri dintr'o scrisoare a lui Caragiale, cu data stampilei 18.4.07; în lipsa ştirilor exacte, o seamă de zvonuri culese redau confuzia informaţiilor, aşa cum le-a primit autorul:

« Stimate Domnule Doctor, îmi pare destul de rău că nu te-ai repezit în persoană până pe la noi. Iţi mulţumesc de atâta bunătate. Deşi nu ştiu nemţeşte, mi-a plăcut foarte mult cum sună textul dumitale. (De ce text e vorba, nu am aflat. N. R.). In momentul când îţi scriu, sper că *die Zeit* a

www.dacoromanica.ro

intrat în posesia scrisorii și articolului. Să vedem dacă va găsi de cuviință să'l utilizeze. Rogu-te urmărește și d-ta acolo de mâne. Cred că la Universitate trebue să vie gazeta vieneză (Articolul apăruse de 15 zile. N. R.). — In România, evenimentele se precipită cu destulă aiureală. S'a descoperit că armata a comis atrocități nespuse (oameni nevinovați uciși sumar, sate nevinovate prefăcute'n cenușă), cari se denunță precis și cu dovezi netăgăduite (N. A. Era de prevăzut: tătari contra tătari). Se pretinde că făptuitorii vor fi urmăriți și dați judecății: altă serie de procese criminale! In multe părți, țăranii stau liniștiți; dar nu vor să iasă la muncă și tot mârâie. La mai toate perchezițiile se găsesc broșuri de-ale lui Haret (Ministrul Cultelor) despre « Chestia țărănească » și « Discursurile » lui V. G. Morțun (al Lucrărilor Publice)... (urmează zvonuri de politică externă. N. R.). Aștept în zadar comunicări din țară. Am scris șapte-opt scrisori; nimeni nu mi-a răspuns până acuma... In vremea asta, politicianii noștri au turbat. « Pester Lloyd » a publicat o scrisoare a Exc. Sale P. P. Carp către un vechiu prietin, politician austriac, trimisă încă de pe la începutul răscoalelor. Carp nu vedea altă scăpare decât o *intervenție străină*. Gazetele liberale îl rad acuma fără săpun; junimiștii dau din colț în colț, iar Filipescu e gata să treacă la Cantacuzino, spre a'i îngropa de vii pe Take Ionescu și pe Bădărău — un balamuc de țesături și de intrigi bizantine. Filipescu, prin « Epoca », a *scornit* că unii din miniștrii plenipotențiari străini ar fi făcut stăruitoare reprezentațiuni d-lui Sturdza în privința numirii de prefecți socialiști-nihiliști tocmai în județele limitrofe cu teritoriile respective. Înțelegi dumneata cum vine vorba dumnealor. Liberalii îl denunță ca trădător de patrie. Regele ar fi exclamat, foarte atins: « După 40 de ani de progres și de independență, ne întoarcem, care va să zică, la timpii de neagră memorie, când boerii cereau, cu capul pe tipsie, ajutorul străinilor contra patriei! » (Carp dela Nemți — Filipescu dela Moscali!) șcl. șcl. La liberali iar este încurcătură, cu toată aparenta armonie. Sturdza a voit (din ce ai cetit mai sus, înțelegi) să elimineze din minister pe Haret și pe Morțun, înlocuindu'l cu Poni pe cel d'intâiu și păstrând interimatul

www.dacoromanica.ro

Lucrărilor Publice pentru vreun colţat. (Să nu uit a'ţi spune că la atelierele din Păscani C. F. R. s'au arestat 12 maeştri socialişti, cum se pretinde, turburători, cari ar fi ajutat la răscoale şi ar fi înlocuit într'o sală de adunare portretele familiei regale cu ale lui Marx, Engels, Lassalle etc. Arestaţii au fost maltrataţi. S'au găsit la ei « Discursurile » şefului lor suprem, ministrul lucrărilor publice). La remanierea dorită de Sturdza, s'a opus Ionel Brătianu, care este trup şi suflet cu generoşii. — En attendant, teroarea de jos fiind potolită, a început reacţiunea, teroarea de sus. Administraţia şi armata stau la dispoziţia arendaşilor şi proprietarilor: liste de proscripţiuni contra ţăranilor mai independenţi. Ţăranii merg la arendaşi şi proprietari să se răscumpere, dând polițe iscălite în alb. In sfârşit, cum e mai bine. Gazete zenzaţionale spun prăpăstii despre eventuale remanieri de cabinet.

« Să aşteptăm pe d. Costică. Sunt sigur că ne vine cu desaga plină de ştiri plăcute. Rogu-te, anunţă-mă precis când e să sosească. Dacă asta nu ţi-ar deranja vreo combinaţie, te-aş însoţi bucuros întru întâmpinarea simpatriotului, sau, pe altă cale, v'aş eşi înainte undeva. Am nerăbdare să scotocesc în desagă... »

Nimănui nu va scăpa licărul de umanitate care luminează cu simpatie starea nenorocită a ţăranilor. Dar se mai observă, ca un început de pasiune politică, interesul sporitor pentru cancanul politic şi se ghiceşte orientarea viitoare a scriitorului. De liberali îl ţine departe ideologia lor, pe care a ridiculizat-o încă din 1884, în « O scrisoare pierdută ». In privinţa anti-liberalismului său, va fi foarte consecvent. Nu are destule cuvinte de ironie la adresa devizei dela 89: libegtate, fgategnitate, egalitate. Pentru socialism, nu-şi simte nici o vocaţie de apostol şi mucenic, amintindu-şi cu emoţie ironică de participarea sa, la proclamarea republicii de o zi, la Ploeşti:

« Astăzi 8/21 Aug. se împlinesc 37 de ani dela Republica din Ploeşti. La ceasul când îţi scriu aceste rânduri, tămbălăul dela grădina Lipănescului era pe drojdii. Simt picurându'mi o lacrimă de duioasă amintire: eram de optsprezece roze ! O ! scumpa mea republică ! Par'că n'a mai fost decând lumea ! » (scris. 21.8.07).

www.dacoromanica.ro

In Germania, se distrează pe seama dezastrului electoral al «sozial-democrației»... «Tovarășii sunt niște zevzeci lăudăroși: după atâta bravadă, așa rezultat!» (c. p. 30.1.07).

«Gazetele din toată lumea înregistrează această împuținare a sozial-democrației ca un semn epocal. — Aproposito — amicul lui Gusti, d. profesor von Liszt, a căzut strașnic; l-a bătut un primar semi-rural cu o majoritate sdrobitoare» (c. p. 4.2.07).

Junimiștii, boieri scrobiți, nu au știut să și-l apropie. Caragiale le păstrează un colț tăios. Locul său ar fi fost lângă dânșii, dacă ei nu l-ar fi tratat ca pe un plebeu. Colaborarea politică la «Epoca» lui N. Filipescu (Noembrie 1896 Aprilie 1897), marcată prin viguroase pamflete, nu s'a strămutat în tovărășie trainică.

O scrisorică pe carton îngust și lungueț califică pe Filipescu, Marghiloman și «un oarecare Negulescu», ca foarte «anodini, incolori și inodori», cu prilejul întrunirii junimiste «după încetarea serbărilor jubiliare» (3.6.06).

Despre Carp are o vorbă plină de duh:

«Parcă guvernul liberal stă să nu mai stea. Ii frământă disensiuni intestine foarte adânci. Carp ar fi declarat (conservatorii s'au împăcat între ei) că e gata să ia puterea; așa e Exc. Sa: în opoziție, e gata să ia puterea; și la putere e gata s'o dea. Toane redzeșo-iuncărești!» (c. p. 26.11.07).

In împrejurări interne neclare, ia ființă partidul conservator-democrat:

«In țară, mari evenimente politice: ruptura conservatorilor — Take proclamat șef al partidului conservator-democrat *à l'anglaise*. La 2 febr. st. v., mare Congres la București. După semne, Carp — Nababul — Filipescu stau rău de tot» (c. p. 5.2.08).

«Fiul lui Belzebut (Take Ionescu, N. R.) a întors lumea cu josul în sus; și el, grație prostiei lui Carp — Filipescu — Marghiloman, a ajuns tocmai în vârf. I-au scurtat drumul la șefie cu zece ani, ba poate i-au dat șefia la care nici el nu spera pentru vreodată. Halal să le fie ciocoilor și gogomanilor lor!» (c. p. 7.2.08).

«Dumineca viitoare se ține la București noul Congres al partidului conservator-democrat sub președinția lui Take.

www.dacoromanica.ro

« Mergem? Ce zici? Ar fi o idee mare » (c. p. 10.2.08).

« Le-am trimis pentru congres blagoslovenia mea... Dela Missir (Petre, N. R.) şi dela Barbu am primit jalnice rânduri asupra rupturii conservatoare, din care se confirmă seriositatea aventurii lui Take » (c. p. 12.2.08).

Iată-l deci pe Caragiale înrolat în partidul conservator-democrat. Ceea ce l-a determinat de sigur, a fost persoana lui Take Ionescu, în care presimţise omul superior încă cu zece sau doisprezece ani înainte, când scrisese despre tânărul om politic un portret divinator. Prin urmare, geneza înregimentării sale este de ordin personal, iar nu teoretic, determinată de un fel de iluminism. Caragiale păstrează libertatea de spirit, spicuind din oratoria congresiştilor « o fericită figură retorică », datorită d-lui Jean Th. Florescu, prin care îl compara pe şef cu « mama răniţilor », şi încheie citatul său ironic cu: « Mă rog, destul! » (c. p. 16.2.08).

Totuşi nu se poate ţine mai mult timp departe de mişcare. Nevoia de activitate îl furnică:

« O să mă dau şi la o lecuţă de politică: suntem datori să ne jertfim pentru patrie! Poate o ieşi şi de acolo vreun bine » (c. p. 4.3.08).

Cu aceste dispoziţii, morale, ca să spunem aşa, se hotărăşte a lua parte la turneul politic din ţară, ce va dura, în două reprize, de primăvară şi de vară, mai multe luni ale anului 1908. Caragiale străbate ţara în lung şi în lat, dela un capăt la altul, supunându-se ritualului obştesc al discursurilor şi al toasturilor, închinând pentru Take şi răspunzând la închinări, pe călduri uneori toride, de 55—57° la soare şi 39—41° la umbră, sfârşind cu « ultimul concert democrat-conservator la T.-Severin » (c. p.? Iunie 1908).

De fapt, în cursul primului an de viaţă al noului partid care-l acaparează, Caragiale va pleca, dacă numărătoarea noastră e exactă, de vreo cinci ori în ţară. Odată se scuză că nu va putea fi la concertul dela 5 Decemvrie, deoarece:

« în aceeaşi zi şi a doua zi, eu însumi sunt, prin înaltă poroncă, chemat să iau parte, ca solist *obligato*, la două concerte — unde, crezi? — Poftim, mă rog:

www.dacoromanica.ro

Intrunirea conservatorilor-democrați, Botoșani...

«*Convorbiri Critice*, singura revistă pur literară și *critică* din țară (două tăeturi de jurnale, separat, lipite pe c. p.).

«Patria mă chiamă!... Nu mai pot sta un moment!!... Plec!!!» (c. p. 30.11.08).

Niciodată însă nu lapădă, față de Zarifopol, sinceritatea, care îi păstrează întreagă zeflemeaua universală, deci dară și la adresa partidului său:

«Un poporr carre se respectă trebue să lupte pentru progres: a lupta — a birui.

Am luptat — am birruit!

Urrra!

Peste câteva dzile ne-om vidè și daca nu ț'a plăcè ce ți-oiù povestì — să-mi dzici mie cuțù...» (c. p. 5.6.08).

De care marș este vorba mai jos? Nu cumva de un marș al democrației, zămislit de tovarășii săi sau pentru uzul lor? Oricum ar fi, Caragiale nu pregetă de a-și bate joc atât de marșul respectiv, cât și de democrația, căreia slujește fără fanatism:

«Sunt încântat de efectul Marșului și istoricului respectiv. Firește, orice succes al Democrației trebue să ne umple de mulțumire. Nu sunt și eu democrat? nu sunt și eu Român? D'abia aștept momentul să te pot auzi pe d-ta, care ești român și democrat ca noi toți, executându-mi această perlă a genului eroico-triumfal: rogu-te, prepară-te pentru asta cu sfințenie» (c. p. 4.10.08).

Nimic nu luminează mai bine, afară de pasajele corespunzătoare din scrisorile relative la cazul «Kniaz Patiomkin», și la cazul Racovschi, 5.11.09 — epicurismul funciar al lui Caragiale, decât rândurile ce urmează:

«...să punem la cale o convenire în toată regula, pe 'ndelete, ca niște lași burghezi ce suntem, convinși că noi nu suntem, ca alții, chemați a reforma soțietatea și a ne amărî existența cu grija veacului viitor și cu ura veacului nostru. Și de aceea, ți-am trimis astăzi un Calendar românesc pe 1910, știind că pe masa de scris a unui bun burghez, care mai des are nevoie a socoti cu zilele viața lui, decât cu veacurile progresul umanității, trebue să se afle totdeauna o astfel de cărticică. Rog pe

www.dacoromanica.ro

Dumnezeu, să n'ai a însemna nici una din zilele socotite acolo cu vreo supărare, fie cât de ușoară, și tot așa la anul și la mulți ani » (c. p. 8.11.09).

Legat de clipă prin plăcere, Caragiale este un apolitic, rătăcit în politică, atât numai cât îi place să vagabondeze, fără însă a-și pierde capul și liniștea:

« Marile probleme ale ghumanității » (c. p. 19.4.10) le lasă pe seama altora.

El pune diagnosticul frigurilor politice din țară, ca un spectator, cu deplină luciditate:

« In țară e astăzi așa fremântare (cum nu țiu minte să fi fost dela 1889 — N. R. 1888, — când cu resturnarea « viziratului » lui Brătianu răposatul), că nu crez să mai fie minte daco-română în stare normală de limpiditate: nu pot înscris să-ți dau imaginea stării din țărișoara noastră; mă mărginesc, până să ți-o povestesc, a ți-o caracteriza cu puține cuvinte: febră accută cu accese continue — frenetice și tetanice alternante — iar « Doctorul », bolnav el însuși, sub paza lui Mamulea. Numai Dumnezeu poate ajuta la așa cazuri grave: Nihil sine Deo ! » (c. p. 30.3.12).

In concluzie, politica nu a reușit a face din Caragiale un sectar. Calitatea sa dominantă, luciditatea, l-a prezervat de primejdiile care urmează afilierii politice. Cine optează, se împuținează. Caragiale n'a optat. A făcut politică numai ca să se afle în treabă. A vrut să varieze și a jucat. A mizat pe un număr presupus câștigător, dar nu a riscat tot pentru tot. Nu s'a dăruit întreg, păstrându-și ca Montaigne o « arrière-boutique » pentru a gusta mai departe spectacolul ireversibil al existenței și fructul dulce-amar al gândului.

* * *

Nu trebue de aci să ne despărțim cu imaginea strâmbă a unui Caragiale sterilizat în luciditate și negație, în zeflemea și sarcasm.

Acest mare « satiric », plecat din țară ca să-și amplifice libertatea interioară, reîntors vremelnic când și când, pentru a-și stâmpăra nostalgia sau a se deda jocului politic, aureolat cu gloriolă mincinoasă, a avut tăria să rămână până la capăt departe de agitațiile sterpe ale triviului. In preajma jubileului său,

www.dacoromanica.ro

când era momit de perspectiva unei apoteozări publice, a ştiut să reziste, fără a jigni susceptibilitățile amicilor sinceri, ca Vlahuță, și mai ales fără a dramatiza absența sa.

Este de altfel spre cinstea sa, că a privit cu ironie egală până și acest « eveniment cultural » (scris. 9.2.1912), pe care un altul mai puțin înarmat l-ar fi acceptat ca o răscumpărare a unui șir lung de umiliri. Caragiale a fost consecvent într'o atitudine care destăinuește un stil al personalității. A plecat din țara, care prețuia valori practice, utilitare, și unde el distona prin jocul gratuit al inteligenței și al talentului. Nu a fost premiat de Academia Română, care nu i-a deschis ușile până în urmă. Nicăieri însă nu întâlnim ecoul unor nemulțumiri ce ar fi fost deplin justificate. Literatura sa n'a primit recunoașteri oficiale ce i se cuveneau integral. Caragiale a ales calea cea bună: și-a căutat un loc de refugiu și de recreare, de scăldare a sufletului în lumina civilizației. Că nu a găsit până la sfârșit mijlocul unei detașări totale de mărunțișurile politico-literare ale țării sale, asta se cade a fi considerat cu înțelegere: era prea angajat în micile realități cotidiane ale actualității românești, ca să se desprindă întreg și să se purifice ca un sfânt. « L'homme n'est ni ange ni bête ». Cuvântul lui Pascal, care n'a pierdut înțelegerea umanului, deși tindea la sfințenie, e decisiv. La lumina acestui cuvânt, privim noi apucăturile prea omenești ale lui Caragiale, abitudinile sale de genial mim, care a luat cuta imitativă, până a-și face dinr'întsa o a doua natură. Așa dar el a continuat să se atmosferizeze, excesiv, cu ambianta morală pe care o părăsise. Aceasta este realitatea. Dar nu este adevărul întreg. Intr'o tot atât de largă măsură, s'a eliberat: prin muzică, prin lecturi străine, prin amiciție. Nu a atins gradul de libertate dorit. Și aceasta este adevărat. Fire prea sociabilă, nu era croit pe măsura libertății interioare. Dar nu era nici egoistul, stăpânit de interese și vanități personale sau epicureul vulgar, al boemei orientale.

In prietenia cu Zarifopol, Caragiale se arată sub un aspect ales, în cea mai curată « ediție revizuită » a persoanei sale.

După șapte ani de prietenie neturburată, Caragiale parcă și-a lărgit familia cu doi copii de adopțiune: soții Zarifopol.

www.dacoromanica.ro

Mulțumind într'un loc pentru nuștiuce atenție, Caragiale adaugă:

« ...căci cine are să mă 'ngrijească pe mine la bătrânețe decât copiii mei!? Să-mi trăiască și să aibă milă de mine!» (c. p. 11.4.12).

Sau în altă parte, salută întoarcerea lor din țară, mai întâi cu solemnitate emfatică, dar mai apoi cu o discretă afecțiune:

« Stimate domnule Doktor, scrisoarea d-tale de alaltăieri, miercuri, pe care o primii acușica, vineri d. a., m'a încântat superlativ, așa că n'am avut răbdare să vă știu sosiți acasă, și am întrebuințat scânteia electrică, — robită de geniul uman (O! Prometois!) după atâtea mileno-seculare *năzuințe* (puah!) — pentru a vă saluta pe drum la pornirea dv. din Nordwestbhf. Salut pe binefăcători! pe eroii umanității! pe născocitorii zugului și telegrafiei! Onoare lor! — Dar numai cu o telegramă nu mă pot mulțumi. Vin dar printr'aceasta a vă saluta, eu cel d'intâiu, după Hausmeisterul dv., la intrarea voastră triumfală în Penați, pe cari bănuesc că i-ați dorit atâta îndelungată vreme — ca niște daco români denaturați ce vă cunosc.

« Rog Pronia, d-le Doctor, să vă abată din calea oricărui necaz și să reverse asupra casei dv. toate bunătățile și harurile sale!

« Stimate domnule Doctor, mare bucurie e la noi, că iarăși însfârșit ne aflăm cu toții mai aproape și iar o să ne vedem. Timpul și spațiul sunt nemărginite; pentru aceasta, multe spirite înalte au tăgăduit că timp și spațiu ar exista în realitate, nefiind mensurabile și pipăibile; că sunt așadar numai un mod de pricepere al minții omenești, că sunt adică niște idei înainte de orice experiență. Eu nefiind dat la carte, nu știu ce să zic despre timp și despre spațiu, despre acești doi frați gemeni, fără mamă creați. Mă mulțumesc a zice că așa a vrut Dumnezeu A-tot-Țiitorul. Dar cât despre cheful meu, când e vorba să revăz pe un prieten, fără pereche nici preț ca d-ta, te pot asigura că este incomensurabil, dar pipăit. Te poftesc așadar ca numai decât să lași în pace iubita d-tale și a noastră Frau Doktor, să-și vază de dereticat și să poftești aici, unde avem de vorbit multe... Te așteptăm cu mare plăcere și cu mult dor

al d-tale vechiu și devotat preten Caragiale»
(c. p. 10/23.2.1912).

www.dacoromanica.ro

Caragiale ne prezintă o față nouă a figurii sale, denaturate de legendă (vezi de pildă în « Mite » de d. E. Lovinescu, un Caragiale cinic și mitocan) și anume un alt om de societate și un alt *om*. De câteori verva grasă, bufă, parodică, încetează, de câteori mimul ancestral e în sincopă, de câteori prin alte cuvinte insul plămădit în Daco-România (pomposul său cuvânt de desconsiderare) se dă afund, își face loc un om al măsurii, al gustului și al adevăratului sunet sufletesc. Pe acest din urmă Caragiale, poate nu l-a cunoscut decât Zarifopol. De ce l-a ținut tăinuit? Nimeni nu-l mai poate reconstitui, cum se cuvine. Caragiale, prieten cu adevărat afectuos, capabil de devotament amical, împărtășindu-și toate gândurile și chiar sentimente a căror tăinuire a ridicat-o la o linie de purtare, răsare în această corespondență, ca o impresie, de nu ne înșelăm, centrală.

Restul este... istorie literară.

III

La începutul prieteniei lor, Zarifopol obișnuia să redacteze minuta confesiunilor lui Caragiale, ce i se păreau vrednice de a fi consemnate. Fie că n'a păstrat rânduiala, fie că notele, ținute la zi, s'au risipit, — probabil că prima ipoteză e cea dreaptă, — fapt e că nu au rămas decât prea puține însemnări de acest fel.

Le reproducem pe toate, integral.

1. « *Leipzig* 7 mai 1905.

Caragiale a venit aici dela Berlin pentru câteva ceasuri. — Ieste în vervă mare și foarte preocupat de piesa pe care o pregătește. Se apropie furia scrisului. Nu mai poate dormi. Imi spune că zilele aceste i-a reușit o scenă de mare însemnătate, — un *truc* de teatru strașnic, — care va fi chiar la începutul piesei. — Piesa are două acțiuni ».

2. « *10—20 mai* (stil nou) — (1905, anul e scris ulterior, N. R).

Caragiale a lucrat (notițe) la noua lui comedie. — Chiriac a ruinat pe nenea Dumitrache și a ajuns senator conservator. In schimb ĭel ĭe acum, le cocu de la pièce. Cațavencu deputat, —

www.dacoromanica.ro

aspiră la minister. Farfuridi senator. Venturianu avocat şi foarte bogat. Revoluţie. Răsturnare de minister. Intrigi grozave de redacţie. Ironie multă la adresa antisemiţilor ».

3. (Fără dată; formatul şi coloarea hârtiei, cerneala şi scrisul, identice cu cele din notele precedente, permit datarea învecinată: mai 1905).

« Caragiale povesteşte că Alexandri nu-l putea mistui, nici pe ïel nici pe Eminescu. La Junimea, Caragiale a zis odată tare, în prezenţa lui Alexandri, la cetirea unor versuri din Eminescu: zeci de mii de galbeni să fi dat, nu ai fi găsit în literatura românească înainte de Eminescu versuri aşa de frumoase. (Căci un altul zisese mai înainte: sute de galbeni s'ar fi plătit în literatura românească mai veche asemenea versuri. Alexandri zâmbise semnificativ la vorbele aceste. Atunci Caragiale făcu cu glas tare replica de mai sus).

Dintre toţi junimiştii numai Pogor, zice Caragiale, avea curajul să exclame (adeseori) când să citeau poezii de Alexandri:

Inspiraţie burgheză !

Goût d'épicier !

Alexandri a şi atacat prin aluzie pe Caragiale în Coresp. lui cu I. Ghica: « scena română a încăput pe mâna unor *soitarii*, unor *foşti sufleori* ». Caragiale îmi spune că vrea să publice între scrierile lui acest loc din Alexandri, cu observaţia, că a vrut să scape de uitarea la care acest memorabil pasaj ar fi fost condamnat să zacă în sînul cărţilor lui Alexandri.

Cînd l'a întîlnit pe Caragiale la Regina, Alexandri s'ar fi schimbat la faţă de năcaz şi de surprindere ».

4. (Fără dată, scrisul mai recent, refacerea unei note mai vechi, aproape indescifrabile, ce s'a păstrat de asemenea).

« *Caragiale* (către mine): Aventura lui Rică V(enturiano) i s'a întâmplat lui Caragiale însuşi. (« Mă, Rică sunt eu... ! ») A fost bătut grozav de mitocan, şi-a pierdut ochelarii. A făcut apoi cunoştinţă cu mitocanul; s'a împrietenit cu el. Cumnata mitocanului şi un sergent, care trăia cu ea, îi mijloceau întâlnirile cu nevasta mitocanului ».

« *Caragiale* (către mine): — Fiul lui Trachanache din *Scrisoarea pierdută* — trebuie să apară în noua piesă ».

www.dacoromanica.ro

« C(aragiale). nu s'a preocupat să dovedească nimic. Pe toți îi iubește ».

« De *Momente* n'a spus nimeni un cuvânt, deși e o carte europeană ».

Câteva lămuriri sunt de sigur necesare.

Piesa dela Notele 1 și 2 este « Titircă, Sotirescu & Cie », care a rămas până la moartea lui Caragiale în stare de proect. Nu știu să fi redactat o singură scenă în întregime. Caragiale a lucrat la scenarii, la unele replice, etc., dar n'a trecut dela preliminariile concepției la realizarea ei dramatică. Referințe despre aceeași piesă se găsesc în partea precedentă a cercetării noastre. Ele datează din Octomvrie 1906, Februarie și Septemvrie 1907. Dacă notele sunt datate fără eroare 1905, atunci febra lui Caragiale din vizitele la Lipsca se poate pune în legătură cu intențiile de lucru din c. p. dela 15 Mai și 22 și 27 Iunie 1905, spicuite. De fapt, Caragiale n'a renunțat niciodată la acest proect, în linia « Nopții furtunoase » și a « Scrisorii pierdute ». A povestit (printre alții) lui Em. Gârleanu, scenariul și i-a dictat personajele.

Nu e de mirare că Alecsandri a fost însuflețit de sentimente puțin generoase față de mai tinerii Eminescu și Caragiale, în care a presimțit două spirite superioare. Un contemporan și bun prieten al meșterului prozator, d. I. Suchianu, confirmă starea de spirit destul de meschină a olimpianului (*Universul*, 3.X.1932: « Alecsandri și generația nouă »).

Ieșirea lui Caragiale contra lui Alecsandri e profund semnificativă, ca o manifestație de solidarizare în sânul generației tinere.

Printre hârtiile lui Zarifopol am întâlnit o copie din jurnalul lui Titu Maiorescu (inedit) relativ la Caragiale, trimisă celui dintâi de fiica lui Maiorescu (domiciliată în Lituania; — plicul cu stampila: Onuskis Rokiskio, 24.VIII.32). Incidentul poate fi fixat, după aceste note, la data de Sâmbătă 17/29 Martie 1884. Maiorescu a însemnat în acea zi:

« Junimea, cu mare discuție literară, *Caragiale agresiv și nepoliticos* cu Alexandri ».

Aprecierile lui Maiorescu reflectă o sensibilitate perfectă de gazdă, prevenitoare față de un oaspe așa de distins, firește, care nu se cuvenea cât de puțin indispus.

www.dacoromanica.ro

Noi judecăm altfel atitudinea lui Caragiale. In ea salutăm reacţiunea curajoasă contra oropsirii unui poet de valoarea lui Eminescu;—era la mai puţin de un an dela întunecarea minţii acestuia.

Despre impresia pe care i-a făcut-o prăbuşirea prietenului său nu avem alt document mai vorbitor, decât jurnalul lui Maiorescu, încă odată:

« Dum. 26 Iunie st. v. 1883. Inebuneşte Eminescu, vine la D-nul Maiorescu. A binecuvântat cu ochii aţintiţi în zid pe D-na M. şi pe D-ra Livia, iar pe D. M. l'a strîns în braţe, tremurând în toată firea... Veni apoi Caragiale la dejun la noi, aflând toate despre Eminescu, începu să plângă ».

E o confirmare mai mult a adevăratelor sentimente ce îl legau pe Caragiale de Eminescu.

Cât despre celelalte note, semnificaţia lor e în afară de orice discuţie. Se va regreta, dimpreună cu noi, raritatea acestor însemnări, atât de revelatoare asupra genezei şi modalităţii operei carageliene.

Dacă s'ar fi ţinut într'adevăr la zi şi s'ar fi păstrat, notele lui Zarifopol ar fi dat un « pendant » de cea mai mare însemnătate corespondenţei lui Caragiale. Am fi încadrat acel « intermezzo » epistolar de care vorbeam la început, între minutele unor într'adevăr simfonice întrevederi.

A venit însă rândul de a cerceta misivele lui Zarifopol către Caragiale.

Aşa, puţine, câte ne-au parvenit, ele ne redau un Zarifopol spontan, mobil, impresionabil, guraliv, prins în hora deprinderilor lui Caragiale, mlădiindu-se gusturilor şi preferinţelor ilustrului său amic. Iniţiativa îi aparţine, de bună seamă, în domeniul muzicii, unde aduce un alt rafinament şi o altă cultură. La finele lunii Mai 1905, înapoindu-se singur din Franţa, se întâlneşte cu Caragiale pe liziera Rinului, pentru o raită comună, al cărei punct ceresc este pelerinajul la Bonn. Beethovenieni fervenţi, ei se reculeg pios în casa, transformată în muzeu, care a dat lumii pe genialul compozitor.

Peste un an, Zarifopol îşi reaminteşte cu emoţie de eveniment:

« Zilele aceste s'a împlinit un an dela pelerinajul nostru la Vitleemul de pe malul Rinului.

www.dacoromanica.ro

Să aducem încă odată fierbinți mulțumiri cerului pentru imnunea care ni s'a născut acolo și să-l rugăm ca, și în viitor, să ne acorde favoarea de a vedea acel locaș sfânt » (c. p. datată « Leipzig, 15 Mai 1906 »).

(Caragiale se gândește să repete cucernica plimbare:

« In primul loc al programului nostru stă un pelerinaj la Bethleemul de pe Rin. D'abia aștept să mă 'nchin ! » Scris. 1.7.06).

Dacă interesează geneza unui puțin pretențios « Cântec studențesc » al lui Caragiale, publicat în foiletonul « Tribunei » dela Arad, să se știe că Zarifopol i-a comunicat cu puține zile înainte o mică poezie foarte suggestivă:

Graues Wetter, Feuchtigkeit,
Schwarzsinn und Trübseligkeit —
Sagt, wie rett 'ich mich? —
— Rheinlands rotes Rebenblut
Teurer Freund, macht Alles gut:
Schaue nicht nach Barometer,
Lasse sein das trübe Wetter,
Wärm' dich innerlich!

Anacreon Lipsiensis
Auerbachs Keller

(c. p. datată « 1.XII.06. »)

Poezia lui Caragiale e o replică a precedentei.

Am menționat, în prima parte, descoperirea unei simfonii atribuite lui Beethoven și comunicate lui Zarifopol, precum și informarea sa despre paternitatea unei bucăți muzicale, în care Caragiale recunoaște maniera lui Haendel. Am mai arătat frecvența întâlnirilor melomane dela Gewandhaus din Lipsca și rolul activ al lui Zarifopol în sporirea pasiunii muzicale a prietenului său.

(Caragiale se caracterizase de altfel, într'un autoportret din « Moftul Român », Nr. 8, dela 21 Febr. 1893, astfel:

« Particularități: « Meloman ! ureche, memorie și gust muzical bine desvoltate »...)

Oricât era de veche înclinarea lui Caragiale către muzică, nu e mai puțin adevărat că Zarifopol i-a călăuzit bine gustul și cultura sa de autodidact muzical.

Unde, dimpotrivă, inițiativa nu va mai fi a lui Zarifopol, e în direcția spicuirilor din câmpul difuz al prostiei, de orice natură.

www.dacoromanica.ro

Caragiale era, cum s'a văzut, un pescuitor de mărgăritare, care îşi făcea delectaţia zilnică din denunţarea prostiei universale. Cum cea «daco-română» îi era mai la îndemână, corespondenţa sa e dela un capăt la altul presărată cu asemenea fine vânaturi. Zarifopol află o mare plăcere în această maliţioasă îndeletnicire a intelectului; este pe măsura minţii sale, deosebit de agere, cu rezerve nebănuite de umor. Îşi însuşeşte voluptatea maestrului; îşi face din ea un viţiu de acum înainte personal. Incepe a rivaliza cu Caragiale în zel investigator, şi are ambiţia să-l handicapeze. E o cursă de viteză, în care vârsta se uneşte cu mobilitatea şi rezistenţa, spre a rămâne pe-un vechi alergător. Am putea cita numeroase pasaje, corespunzătoare celor carageleşti, spre a ilustra pasiunea cea nouă a lui Zarifopol (pe lângă prefaţa la discursurile Nababului, descoperită de dânsul). Nu vom trece mai departe fără să o facem.

Pus pe ghimpi de versul lui Vlahuţă, pe care i l-a servit Caragiale pe nerăsuflate în trei rânduri, Zarifopol descoperă asemenea «bunătăţi» şi în scrisul franţuzesc:

«Dă-mi voie să-ţi comunic două vlahutzisme gallo-romane, peste care dădui zilele aceste:

1. Quand la borne est franchie, il n'est plus de limites.
Fr. Ponsard

2. La richesse d'un pays dépend de la prospérité générale.
Prince Louis Napoléon
(c. p. 28.2.09).

Zarifopol e de pe acum un interpret al voluptăţii, care nu se linge pe buze, după «zahăr, miere, bomboane» (c. p. 5.3.09), fără să-şi explice şi să-şi motiveze plăcerea.

Iată bunăoară cum se ridică dela un amănunt, în aparenţă banal, la semnificaţii subtile:

«...eu sunt particularist şi inima-mi rămâne tot la *Opinia:* «Suzanne Desprès în *teribilul* rol din Electra». Aşa e la noi la Iaşi, vezi d-ta: în cel mai obscur reporter, să ascunde un literat. Cine nu e dela Iaşi, trece peste aceste lucruri fără a le lua în seamă, — nu simte profund aceste delicatissime detalii, cari, ca nişte gingaşe viorele, să ascund în vegetaţia neutră a textelor de gazete...

www.dacoromanica.ro

Aud?!? Hoch Daco-Romania! Dreimal Hoch Municipium Iassiorum!!!» (c. p. 4.5.09).

De bună seamă, e neregionalist, ca orice inteligență autonomă. De aceea descoperă, cu delicii, «un importantissim studiu asupra originei Iașilor», al unui oarecare V. Cocuz; el ia cu acest prilej apărarea filologiei contra lui Caragiale, spre a lua apoi în primire pe falsul și ilariantul filolog, care dă și numele originare ale străzilor ieșene! Astfel, strada Sf. Vineri, în care s'a născut Zarifopol, s'ar fi numit, în timpul Romanilor, Hanum Veneris! (ciornă fără dată, nesemnată, a unei scrisori de 5 pagini, databilă 1911, după ziarul «Românul» care apare în acel an și anume în vară, deoarece e vorba și de locuința estivală a lui Caragiale, la Travemünde).

Un important pedagog ieșan e spicuit de asemenea fără cruțare. Zarifopol se înveselește de final: un «cu care trăiam sufletește în cele mai strînse relații de idei», — și întreabă: «Ce zici; e cantabilă întorsătura din urmă, ori ba?... mă persecută ca o melodie clasică» (c. p. 17.2.08).

Soțul Ririei, istoricul A. D. Xenopol, intervenise pe lângă Caragiale spre a recensa ultima operă a fecundei scriitoare.

Reproducem «docomentul»:

Iași 6/19 oct. 1909

Iubite Caragiale,

Iți trimit volumul de poezii al Ririei, pe care dacă-l vei ceti, cred că te vei convinge că este productul unui mare talent. Ca toate talentele, Riria însă întâlnește o opoziție înverșunată mai ales între piticii care nu pot îngădui ca mărimile să le arunce umbră. Oamenii de valoare ca Gion (cel mort prea timpuriu), Rădulescu-Motru, G. Panu, deși din taberile cele mai deosebite, recunosc întâietatea minții Ririei. Te-aș ruga și pe tine să-ți spui cuvântul care va cădea ca o boambă pe capetele pigmeilor.

Amic
A. D. Xenopol».

Zarifopol se preface a-l mustra pe Caragiale că nu se înduplecă a-și spune cuvântul, care avea să cadă «ca o boambă», după asigurările filozofului istoric.

www.dacoromanica.ro

« Drept să-ţi spun, îmi pare rău că nu ai mai multă bunăvoinţă pentru literatura noastră moldovenească actuală — căci de ce altă are nevoie un critic daco-roman decât de bunăvoinţă, spune şi D-ta? Câtă plăcere ne-ai face nouă, Moldovenilor, în general, şi, în deosebi lui Conu Alecu, bunului meu profesor şi dulcelui bărbat, care, până la o aşa venerabilă vârstă, a păstrat atâta foc tineresc şi entuziasm, pentru artă...! — Uite, ăsta ie cusurul matale: n'ai entuziasm — de mult ţi-au spus-o aceasta criticii nacionali şi democraci...! » (c. p. 11.11.09).

Iată-l pe Zarifopol, turnat pe tiparul lui Caragiale, cu o notă mai ascuţită de intelectualitate, flămând de « dulciuri », giumbuşar, stâlcitor de cuvinte, bârfitor fără răutate al compatrioţilor săi care păcătuesc întru Sfântul Duh. Ca şi marele său prieten, el se deprinde a sări într'o singură epistolă dela un subiect la altul, sprinten şi firesc, după modul conversativ.

O asemenea lungă scrisoare, variată în conţinut şi în ton, va fi reprodusă în întregime. Ea se sfârşeşte cu cuvenitul pasaj de « sottisier », aproape nelipsit; începe cu relatări private, de ordin economic — iar bucata de rezistenţă e un portret moral, denotând aptitudinile scriitoriceşti ale lui Zarifopol, înainte de orice publicaţie (primele articole ale sale în ţară sunt din timpul neutralităţii, când s'a stabilit definitiv aci, — şi anume în *Cronica* de sub direcţia d-lui Tudor Arghezi).

Cîrligi, Sept. 1910.

'Ăracan' di mini, coani, de-ai şti mată ci colbaraie şî ci vîntaraie o fost pi-aici păn' acu, ş'amù o plouat şî s'o făcut o glodaraie di mergi roata păn' în butuc!...

De patru săptămîni aproape, stimate domnule Director, devotatul D-tale prieten gustă melancolia plaiurilor moldovene. Cu toată dragostea animalicească de locurile copilăriei şi ale juneţii, dragoste a cărei îndărătnicie şi absurditate te umple uneori de mare mirare, grozav m'aş repezi acum spre apus. Şi cu atît mai tare mă arde dorul de împărăţie, cu cît văd, cu spaimă, că acu mi s'a împlinit cu totul. De ce m'am temut n'am scăpat. Fiscul romîn a hotărît să-mi ia bir îndoit dela primăvară încolo, pentrucă

www.dacoromanica.ro

a băgat de seamă că am locuința în străinătate. Am făcut, firește, apel în contra acestei așa de neplăcute hotărîri a comisiunii financiare, dar, pe cît îmi spune avocatul, n'am de așteptat mare bucurie în predmetul acesta. Astfel îe probabil că, dela primăvară, nu voiu mai mînca pînea neagră a străinătății, ci jimblă de Ploiești ori de București. Ca om deprins a ceti în sufletul semenilor D-tale, n'ai trebuință să ți să spună expres în ce chef l'a adus pe subscrisul această schimbare de capitol în cartea vieții sale.

Pentru ca să-mi iau din vreme iuțeala potrivită carierii de adevărat cetățean romîn, am făcut acest stagiu de 22 de zile în Moldova. Am stat mai mult la țară, dar am fost și pe la Roman și pe la Bacău.

In aceste locuri am priceput ieu, în toată adîncimea iei, vorba veche creștinească, că viața trebuie să fie meditația morții. Să prea poate ca aceasta să fie numai o închipuire a mea: mi s'o fi năzărind de spaimă. Căci, dacă iau seama bine, văd că oamenii depe locurile aceste sînt foarte vioi. Iată-l, de pildă, pe Moșul Ștefan Nei! Il aud plimbându-să în odaia de alături, cu pași mărunți și foarte delicați, — a împlinit acum două săptămîni 80 (zi: optzeci). Așa slăbuț cum arată, nu-ți închipui ce pasionat ie de politică. Cînd vorbești cu dînsul de Tache Ionescu, să cutremură ca de necuratul și trîntește furios batista pe masă; bucăți l'ar face pe diavolul, de l'ar avea înainte. Și D-ta probabil nu bănuiești cu ce l'a supărat, mai ales, șeful D-tale pe veneratul meu moș. D-ta nu poți bănui nimic, pentrucă nu știi ce le-a spus Moșul Nei « Dumnealor, la toți », de atîte și atîte ori, în împrejurări solemne ca și în cele de toate zilele. Dumnealui le-a spus acest mare adevăr: în țara noastră, tot răul vine de acolo, că avem mai multe partide politice, pe cîtă vreme e așa de clar că în această țară nu încape, după rațiune, decît « *un singur partid*, partidul liberal-național-puritan », potrivit spiritului constituției noastre, care ie « liberală, națională și puritană ». Le-a spus de atîtea ori, dar Dumnealor, nu numai că nu l'au ascultat, ci chiar au mai făcut, acum de curînd, încă un partid, în fruntea căruia stă cel mai primejdios om din Romînia, Tache Ionescu. Ei bine, unde mergem și la ce vom ajunge, dacă lucrurile stau așa, — la ce alta decît la pieire?... Ca să fiu drept, trebuie să adaog numai decît, că, pe

www.dacoromanica.ro

cît ĭe de înverşunat puritanul naţional-liberal, pe atît ĭe de strictă disciplina partidului conservator-democrat. Ştefanucă nu numai că nu vrea să discute deloc politică cu moşul, dar chiar să duce cît se poate de rar să-l viziteze în odaia lui. Dacă se întîlnesc pe balcon ori în vestibul (casa noastră dela ţară e imensă, aşa că cei doi adversari să pot vedea cît vor de rar), Ştefanucă îl întreabă pe moşul de sănătate şi-i vorbeşte de vreme ori de alte lucruri, care nu turbură temperamentul; asupra politicii însă păstrează cea mai strictă şi mai demnă rezervă.

Acum în urmă moşul a dat de o altă amărăciune,—aceasta în sfera politicii evropeneşti. Grozav ar vrea să se bucure din tot sufletul de naşterea fragedei republici portugheze, — dar nu poate. I să opreşte ca un nod în gît, cînd îşi aminteşte la ce destrăbălare a dus republica pe Franţezi: — stai să zici că ĭe mai rău decît pe sub vechiul regim... ! Vezi D-ta ce ĭe: dacă Bonaparte nu s'ar fi lăsat orbit de strălucirile cesarismului, dacă ar fi rămas reprezentantul pur al marilor adevăruri revoluţionare, dacă, în loc să aşeze dinastii nouă, ar fi întemeiat republice, — şi republicele n'ar fi trebuit să le impună, ca dinastiile, pentru ĭele ar fi ajuns o vorbă, o singură vorbă: vrea poporul ! —, ei ! dacă ar fi făcut aşa, apoi atunci....

O iarnă mai am, iubite domnule Director, una singură am de trăit în lume, şi apoi mă afund în Daco-România, pentru totdeauna. Păcat că, din pricina luptei cu fiscul, n'am să pot veni la Lipsca decît pe la sfîrşitul lui Noemvrie nemţesc. Dar, cît de scurtă vreme ne-o fi lăsat să petrecem anul ăsta împreună, să căutăm să-l petrecem cît mai bine. Am pierdut mult că n'am apucat prima seară de Kammermusik din Gewandhaus: Haydn-Händel-Bach ! ! ! Nu mai vreau să mă gîndesc că mi se rupe pieptul de oftat.

. . . . . .

Pe conul Ghiţă Panu, a 2-a serie de Amintiri dela Junimea, îl aduc negreşit; îl aduc şi pe Şerbănescu, liricul cel aşa de mult admirat de susnumitul bărbat de litere, — să vezi D-ta numai prubă de sorbeturi şi zaharicale lirice. Poate să aduc şi Cursul de Drept constituţional al distinsului nostru bărbat de Stat şi jurisconsult C. Dissesco. Cartea merită atenţia oricărui iubitor

www.dacoromanica.ro

de bunătăți științifico-literare. Dă-mi voie, te rog, iubite D-le Director, să-ți citez ceva, de probă, din partea filosofică a frumoasei lucrări:

« Ținem să declarăm din capul locului, că, în căutarea principiilor de filosofie a dreptului, noi vom fi *eclectici* (subliniat în text); vom lua din fiecare sistemă numai aceia ce ieste bun în ea, lăsînd totdeauna la o parte greșelile și exagerările... Dacă cercetăm sistemele de filosofia dreptului care s'au produs în Romînia, trebuie să constatăm, cu oare care părere de rău că nu avem nici unul...».

Nu-i așa, că-i grațios, aș putea zice chiar zglobiu? Ieste, cum ar fi zis Gion, ușurința în profunditate, seriozitatea în eleganță, ie stilul unui dans religios și săltăreț totodată, dacă totuși această comparație nu vă pare prea îndrăzneață. —

Aștept cu dor mare să ne întîlnim, iar, pînă atunci, vești cît de bune și de amărunte dela Dv. toți.....

Seien Sie mir alle herzlichst gegrüsst

Ihr

P. Zarifopol ».

In această scrisoare oarecum literară, demnă bucată de antologie, se presimte întâi scriitorul de moravuri, subiacent în Zarifopol și apoi criticul, partizan al pozițiilor limpezi și adversar al învălmășirii punctelor de vedere.

Tip total nepolitic, cum a rămas până la capăt, Zarifopol nu atacă probleme de această natură și nu e poftitor de trufandale politicești. Stă însă oricând la îndemâna lui Caragiale, spre a-l informa, ca pe timpul răscoalelor țărănești sau cu ocazia vizitei Arhiducelui Franz-Ferdinand la Sinaia, când se zvonise la Berlin că au fost insultate colorile austro-maghiare.

« ...Spre marea bucurie a tuturor Daco-Romînilor cu mintea întreagă, nu s'a întîmplat, cu prilejul vizitei lui Franz-Ferdinand la Sinaia, nici cea mai mică neorînduială. Istoria cu insultarea culorilor maghiare (și tot ce s'a brodat pe ea) ieste o pură fabulă. Presa germană a fost cu deosebire bogată în legende pe tema aceasta: să zicea, că o duzină de Unguri s'ar fi postat pe peronul gării dela Sinaia în vederea arhiducelui și ar fi stat țanțoși cu pălăriile pe cap, că Românii le-ar fi descoperit capetele cu forța și că

www.dacoromanica.ro

i-ar fi dat afară din gară, — aber das Alles ist, Gott sei Dank, Mythologie. A venit, ce-i dreptul, o ceată de studenți bucureșteni, ca să ceară primarului socoteală pentru arborarea de steaguri ungurești, probabil, ca să-și organizeze scandalul obligatoriu; dar n'au isprăvit nimic înfocații naționaliști, căci au fost, din vreme, ținuți foarte de aproape.

Astfel, Altețele lor, au petrecut neturburați pe pământul frumoasei noastre patrii, și îndrăznesc a crede, că n'au petrecut rău. Orice ar zice neamurile dușmane, Romînul știe să primească musafiri...». (scris. Sinaia, 21.VII.09).

Caragiale, când istovea materialul politico-literar de spicuiri și cancanuri, era bucuros să servească amicului său specimenul unui fapt divers de resortul poliției de moravuri. O asemenea tăietură de jurnal, o dă cu titlul: *Chronique mondaine*. Cum se pitrece la noi (c. p. 27.2.08).

Zarifopol răspunde în ziua primirii:

«Zis'a domnul: Vai vouă, cărturarilor și fariseilor fățarnici! — Vorbiți de ăi din Duisburg, Essen și Bonn, ai? Par'c'ar fi uitat lumea, că, în Berlin, aveți peste două duzini de localuri, în care să întîlnesc regulat bărbați cu — bărbați îmbrăcați în dame, și petrec cu — «capele muzicale», întocmai ca la Duisburg. Adecă cum, numai în capitală să fie permise jocurile inocente?» (c. p. 28.2.08).

Și, spre a nu se lăsa mai prejos, îi expediază o contra-informație — Cum să pitreci pi la D-voastre: B. B. *In Adamskostüm* (scris. fără dată, iarna 1908—1909).

Sau, i se întâmplă lui Caragiale să surprindă în presa românească un caz de invertire între minori și să-l expedieze, cu mențiunea: «Vântul iresistibil al civilizației occidentale a trecut la popoarele balcanice» (c. p. 23.6.08).

Zarifopol răspunde cu o ascuțită disociere: nu e un fenomen de influență apuseană, ci o simplă continuitate de moravuri balcanice.

«Ba nu, domnule Director! In chestia tinerilor dela Filaret e mai drept, cred, să vorbim de influență orientală. Este vorba de o tradiție care se urcă la originile culturii daco-romîne, cultură, după cum știi, de origine orientală. Această venerabilă tradiție a fost oarecum aruncată în întuneric de modèle nouă, apusene; acum, filonul oriental iese din nou la suprafață. Mă bucur foarte;

www.dacoromanica.ro

aceasta arată că civilizația romînă intră în equilibriu »... (c. p. 25.6.08).

Paragraful e firește dela periferia interesului, dar denotă că Zarifopol punea un simț personal de despicare a fenomenului, în serviciul considerațiilor sale.

Astfel, cu prilejul expedierii de către Caragiale a modelului de care s'a folosit pentru a scrie *Kir Ianulea* (Machiavel, în text francez: *le Diable marié)*, Zarifopol răspunde:

« Am poruncit să-mi aducă și textul italienesc; peste 8—10 zile îl vom avea aici. Poate să ne fie de ceva folos: Francezii sunt foarte infideli ! » (c. p. 24.1.09).

Observația e extrem de justă: Francezii au, sau aveau, tendința mai curând de a adapta, decât de a traduce.

Altădată Zarifopol se informează pe lângă Caragiale de « înțelesul următoarelor cuvinte bătrânești: *isnaf*, *calevri*, *trivoga* » (c. p. 21.7.11).

Caragiale își plasează o vorbă de mare circulație orală, a cărei variantă scrisă ne grăbim s'o înregistrăm:

«...Eu am un proverg, mă 'nțelegi: măgarul, să-l potcovești cu aur și să-i pui samar cu diamante, armăsar arăbesc nu se face; el, tot el remâne și din ce în ce tot mai el »... Apoi, dă o consultație filologică, de resortul său, balcanic:

« *Calevru, i* (grecesc) = papuc de strapaț, pantof de casă, grosolan, făcut dintr'o cismă sau gheată, căreia i se taie cît mai jos căputa fără multă grijă de simetrie sau de estetică.

Isnaf, i (turcesc) = petit bourgeois, negustoraș de mahală, meseriaș.

Trivoga, e (rusesc, probabil) = semnalul de alarmă al trompetei».

Și nu pierde prilejul să pastișeze:

« Exemplu (ca dintr'o novelă poporanistă):

« Cum a auzit trivoga pojarnicilor, și-a vîrît isnaful labele 'n calevri și a dat fuga să vază unde e foc » (scris. 9/22/VII/911).

Zarifopol el însuși se distra pe seama școalei literare din Iașii săi: « Încă odată și din adîncul sufletului vă mulțumesc, D-tale și onoratei Dv. consoarte, pentru ceasurile atît de frumoase petrecute la vatra (mă dau la stil boboranist !) Dv. » (c. p. 14.12.09).

www.dacoromanica.ro

Nu ne-a rămas scrisoarea prin care Zarifopol expediază lui Caragiale cartea fostului său profesor, celebrul ateu, doctorul Thiron: «Libera Cugetare». Fapt e însă că Zarifopol era indiferentist în materie religioasă, câtă vreme autorul «Făcliei de Paşti» îşi păstrase credinţa părinţilor săi.

Răspunsul lui Caragiale merită să fie păstrat:

«...Foarte mulţumesc pentru «Libera Cugetare» a d-rului Thiron. Ştii că nu sunt liber-cugetător; totuşi nu-l pot îndeajuns admirà pe acest mare-om; şi o fac asta cu oarecare mândrie, fiindcă — deşi, ca om vechiu, cred că efect fără cauză nu se poate, şi că acelaş *ce* nu poate fi, în acelaşi timp, şi efectul lui propriu şi cauza lui însuşi (aud?) şi astfel, cu părere de rău, nu pot fi monist-haeckelian — fiindcă, zic, văd că într'o privinţă ilustrul d-tale profesor e de aceeaşi părere cu mine: «Prin libera cugetare se cere revizuirea Constituţiei române» (pag. 7). Tocmai acuma îmi explic eu solidele baze ştiinţifice ale culturii dumitale. Se vede că ai avut, din tinereţe fragedă, de unde să sugi laptele ştiinţii. Fii mândru de profesorul d-tale, precum şi el e mândru de d. Prof. Haeckel!» (scris. 1 Sept. 1910).

Ar fi fost de mare interes ideologic răspunsul *pro domo* al lui Zarifopol la această uşoară şfichiuire, în care maestrul atacă şi subtilităţile dialecticei filozofice. Chiar dacă s'a produs, nu ne-a parvenit.

O prezumţie se ridică, la sfârşitul capitolului rezervat agerului corespondent al lui Caragiale, — sau mai bine zis o intuiţie se iscă, timidă.

In nesfârşitele ceasuri de taifas, în iernile lungi când umblau după «soitarii» (vezi P. Zarifopol, «Publicul şi arta lui Caragiale», în «Viaţa Romînească», Iunie 1922: «Caragiale iubea adînc farsa şi paiaţeria tradiţională»), în orele consacrate schimburilor de impresii scrise, Zarifopol nu era numai sub farmecul «demonului veseliei», — partenerul furat de verva ne mai pomenită a noului Nastratin. El nu juca un rol pasiv, ca acela al numeroşilor gură-cască din galeria obişnuită a lui Caragiale.

Zarifopol participa intens, dar lucid. Prima critică aplicată la operele româneşti, el o cunoştea «jucată», el o trăia ca spectator al unui joc fără precedent şi probabil pe vecie unic. In răsunetul

www.dacoromanica.ro

hohotirilor de genial măscărici, ale lui Caragiale, *se forma pe nesimțite criticul nuanțelor infinitesimale*, meșterul ironiei ascuțite și al sarcasmului rece. Din interferența unui spirit buf, de tiflă universală și a recii, prudentei filologii, se zămislea dispoziția cea mai vioaie și totodată mai strictă, pentru critică.

Impulsul inițial critic, voluptatea nobilă a spiritului de a distruge din față ceea ce nu e viabil, i s'a imprimat ca o cută ante-profesională din timpul prieteniei cu Caragiale. Nu avem abundente mărturii în această corespondență decimată a lui Zarifopol. Atâtea câte sunt, ne ajung. Spre deosebire de Caragiale care «se tăvălește» de râs, de pe urma unei inadvertențe sau a unei greșeli contra gustului, dar fără să știe motiva reacțiunea sa, Zarifopol simultaneizează excitația nervoasă cu explicarea ei rațională. Aci e diferența între râsul pur, care nu este al criticului, și râsul reflectat în conștiință, al inteligenței critice. Prietenia Caragiale-Zarifopol are semnificația unei camaraderii axate pe umor. Un formidabil instinct călăuzise pe cel dintâi, amplificat ereditar, din generație în generație, de actori și autori dramatici. Secretele eredității rămân nedivulgate la Zarifopol, în care instinctul se strămută întreg în act de conștiință, până aproape de dezumanizare, dacă n'ar persista vitalitatea vervei dialectice. In zodia carageliană, se deșteaptă demonul critic, cu o primăvăratecă verdeață crudă: acesta este Zarifopol cel *avant la lettre*, a cărui delicioasă eclosiune apare aci, spre desfătarea acelora ce l-au cunoscut.

NOTĂ — In cadrul «Operelor» lui I. L. Caragiale (Editura «Cultura Națională»), ne vom strădui, continuând munca științifică a regretatului Paul Zarifopol, să adunăm «Corespondența» întreagă. Acolo ar urma să intre materialul documentar de care ne-am folosit în cercetarea noastră — cu excepția, firește, a mărunțișurilor.

www.dacoromanica.ro

MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALA
B U C U R E Ş T I

www.dacoromanica.ro